

ANALIZA
GLAVNIH POLITIKA
USMJERENIH NA
INTEGRACIJU ROMA
U BOSNI
I HERCEGOVINI

Naslov: Analiza glavnih politika usmjerenih na integraciju Roma u Bosni i Hercegovini

Izdavač: Regional Cooperation Council Roma Integration Action team
Ruzveltova 61, 11 000 Beograd, Srbija

Tel: +381 (11) 4046 891

Fax: +381 (11) 4046 894

E-mail: romaintegration2020@rcc.int

Website: rcc.int/romaintegration2020/

Autor: Amir Sarajlić

Urednik: Orhan Usein

Drugi urednici: Shejla Fidani

Dizajn: Samir Dedić

Štampa: Kuća štampe, Beograd

Tiraž: 25

ISBN: ISBN-978-86-81358-13-9

ANALIZA GLAVNIH POLITIKA USMJERENIH NA INTEGRACIJU ROMA U BOSNI I HERCEGOVINI

Septembar, 2020

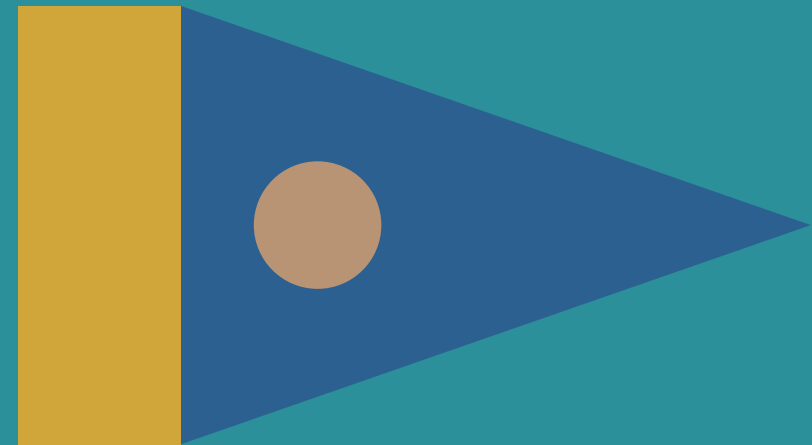
Izjava o odricanju odgovornosti: Stavovi iz ove publikacije ne održavaju nužno stavove Vijeća za regionalnu saradnju ili njegovih učesnika, kao ni Evropske unije i Fondacije za otvoreno društvo.

Sadržaj

Uvod	5
ZAPOŠLJAVANJE	10
Preporuke	22
ZDRAVSTVENA ZAŠTITA	25
Preporuke	30
OBRAZOVANJE	32
Predškolski odgoj	34
Osnovno obrazovanje	39
Preporuke	40
STANOVANJE	42
Preporuke	47
ZAKLJUČAK	48
REFERENCE	52

UVOD

Romi predstavljaju najveću etničku manjinu u Bosni i Hercegovini. Mnoge političke inicijative usmjerene na Rome, osmišljene u posljednjih 15 godina s ciljem rješavanja nepovoljnih socijalnih uvjeta postigle su ograničen uspjeh. Ova analiza napore koji se poduzimaju u cilju poboljšanja četiri prioritetna sektora romske zajednice i identificira faktore koji mogu ograničiti učinkovitost ovih političkih inicijativa.

Snažna politička volja i mjere za prevladavanje predrasuda prema Romima, zahtijevaju snažnu međusektorsku koordinaciju, adekvatan budžet, politike utemeljene na dokazima i uključivanje Roma. Navedeno se može prepoznati kao ključni preduvjeti za poboljšanje rezultata u prioritetnim oblastima. Razvijanje zdravog pristupa uključivanju Roma koji se temelji na dokazima zahtijeva uklanjanje prepreka za prikupljanje pouzdanih podataka i poboljšanje analitičkih i evaluacijskih kapaciteta. Opće politike i programi koji nastoje smanjiti nejednakosti za Rome trebaju biti međusobno usklađeni i činiti dio sveobuhvatnih okvira politike koji omogućuju učinkovitu integraciju.

Ova analiza glavnih politika usmjerenih ka integraciji Roma u Bosni i Hercegovini analizira efekte koje su postojeće ciljane politike, strategije i akcioni planovi na nivou Vlada i na ostalim administrativnim nivoima imale na Rome.

U analizi su korišteni postojeći podaci u oblastima obrazovanja, zapošljavanja, zdravstva i stanovanja kako bi se vidjelo do koje mjere su pitanja koja se odnose na Rome uključena u planove politika u okviru glavnih politika i budžeta. Osim toga, analiza je imala za cilj pronaći nišu između postojećih politika uvođenja u glavne tokove koje nisu izravno usmjerene na Rome, s jedne strane, i nacionalnih strategija i akcionih planova za integraciju Roma, s druge, kao i ukazati na preostale izazove i nedostatke.

Pregled sažima podatke koji se nalaze u sektorskim strategijama, dokumentima o politikama, programima i mjerama dopunjenih diskusijom sa nacionalnom kontakt tačkom za Rome, romskim nevladinim organizacijama i vladinim agencijama.

Pitanja koja se odnose na integraciju Roma prepoznata su kao izazovi već više od 15 godina i tiču se romske zajednice općenito. Prirodno, rješavanje takvih javnih izazova zahtijeva razvoj javnih politika koje u procesu političkog odlučivanja predstavljaju tijek ili plan djelovanja kojim će se na racionalan način postići javni ciljevi korištenjem javnih sredstava. Stoga je politika u svom općem značenju svrhovita radnja koju poduzimaju državne institucije kojom se mijenja i utječe na ovu zajednicu i na cijelo društvo.

Javna politika može značiti *de facto* korištenje usluga lokalnih romskih kompanija, na primjer, njihovim odabirom pružatelja usluga nabavom usluga kao što su čišćenje riječnih obala, postupci za usluge koje će koristiti javne institucije, kao što su kafeterije i restorani, uprkos činjenici da

takva odluka ne postoji u pisanom obliku (tijek akcije). Jednu od ovih akcija koristila je Gradska uprava Grada Sarajeva za čišćenje korita rijeke Miljacke i rijeke Bosne. Na ovaj način, preko lokalne romske kompanije, 50 Roma je bilo zaposleno putem ugovora o uslugama te su tri mjeseca ostvarivali prihod.

Stoga, javna politika može značiti *de facto* zaštitu jedne kategorije ljudi, na primjer, socijalnim stanovanjem kao vidom državne pomoći mladima putem grantova ili subvencija za kredit za kupovinu kuća/stanova u cilju da mladi obrazovani ljudi ostanu u zemlju, uprkos činjenici da takva odluka ne postoji u pisanom obliku (tijek akcije).

S druge strane, javna politika se može razviti i u obliku strategija, programa, zakonodavstva ili svega gore navedenog (akcioni plan). Napokon, budući da je politika sve što vlada odluči učiniti i također sve što odluči da neće učiniti, nedostatak akcije vlade koji se tiče određene pojave koja se prepoznaje kao problem također se može smatrati politikom. Odnosno, na vladinu "odluku da ne odluči" o rješavanju određenog problema može utjecati trenutna politička situacija, odnos između političkih snaga i nedostatak administrativnih kapaciteta i resursa potrebnih za učinkovito rješavanje problema u datom trenutku. Instrumenti za provedbu politike uključuju, ali nisu ograničeni na, oporezivanje, regulativu, propisane obavezne zahtjeve i zabrane, javne izdatke, informiranje, političke odluke itd. U najširem smislu, možemo ih definirati kao strategije, mjere i resurse koje vlada koristi kako bi ispunila svoje ciljeve.

Gotovo svaki instrument provedbe politike ima pravnu osnovu, bilo u formi strategije, programa ili projekta usvojenog na vladinoj ili parlamentarnoj razini ili u formi zakonodavstva ili uredbe, odluke koju donosi vlada ili parlament, direktive, pravilnika ili nekog drugog provedbenog dokumenta. Pri odabiru instrumenta za provedbu politike najvažnije je pitanje odnos prinudnih instrumenata i poticajnih instrumenata, dok je u praksi uobičajeno kombinirati nekoliko instrumenata. Tri su vrste instrumenata provedbe politike kada je u pitanju prinudni nivo:

- › obavezni – uključujući propise i izravno pružanje usluga državnih institucija (odnosno zakoni, pravilnici, direktive i obavezne upute);
- › kombinirani – kombinirano informiranje, savjetovanje, subvencije, porez ili izravni troškovi koje pokrivaju korisnici pružene usluge (tj. plaćanje za pokrivanje dijela troškova medicinskih usluga koje nisu uključene u primarnu zdravstvenu zaštitu);
- › dobrovoljni – korištenje uvjeravanja ili zagovaranja (tj. kampanje za podizanje svijesti o uključivanju Roma u sve društvene procese).

Iako se može činiti da dobrovoljni instrumenti dopunjuju obavezne, učinkovitost obaveznih instrumenata ovisi o stupnju do kojeg obaveznici pristaju ispuniti svoje obaveze.

Sve razine vlasti, posebno jedinice lokalne samouprave, građani i privatni sektor moraju biti pravodobno informirani o novim propisima. Stoga, prilikom izrade prijedloga politika i zakonodavnih razvojnih planova, odgovorne vladine institucije trebaju predvidjeti vremensko razdoblje i finansijske i ljudske resurse potrebne u informativne svrhe i, ako je potrebno, obrazovanje/osposobljavanje nižih nivoa vlasti i korisničkih skupina s obzirom na načine rada provedbe za nove propise.

Analiza stanja, procjene potreba, razvoj opcija politike i procjene učinka racionalni su koraci u procesu donošenja političkih odluka i temelje se na nekom obliku dokaza koji ukazuje na vjerojatnu učinkovitost vladinih intervencija.

Tijekom godina, Bosna i Hercegovina je razvila niz javnih politika koje imaju izravan ili neizravan učinak na integriranje Roma. Na samom početku treba napomenuti da je većina ovih strategija i dokumenata o politici prestala važiti. Složeni institucionalni sistem zemlje mogao bi biti jedan od razloga zašto nakon prestanka važenja mnogih politika nisu utvrđene nove. U donjoj matrici mogu se vidjeti glavne politike grupirane prema glavnim pokrivenim područjima u akcionim planovima za Rome.

Tabela 1: Pregled javnih politika u Bosni i Hercegovini koje bi mogle biti usmjerene na Rome

Sektor	Naziv	Dijelovi specifični za Rome
Obrazovanje	Platforma za razvoj predškolskog odgoja i obrazovanja u Bosni i Hercegovini za period 2017-2022	✓
	Principi i standardi u oblasti obrazovanja odraslih u Bosni i Hercegovini	✗
	Strategija razvoja obrazovanja u Republici Srpskoj za period od 2016-2021. godine	✗
	Prioriteti za razvoj visokog obrazovanja u Bosni i Hercegovini za period 2016-2026. godine	✗
Zapošljavanje	Strategija zapošljavanja Republike Srpske 2016-2020. god.	✓
	Strategija zapošljavanja u Federaciji Bosne i Hercegovine 2018-2021.	✗
	Plan o smjernicama politika tržišta rada i aktivnim mjerama zapošljavanja u Bosni i Hercegovini za 2019. godinu	✓
	Strategija za jačanje funkcije posredovanja u javnim službama za zapošljavanje u Federaciji Bosne i Hercegovine	✗

Sektor	Naziv	Dijelovi specifični za Rome
Stanovanje	Revidirani Aneks VII Strategija Bosne i Hercegovine	✓ ali samo u kontekstu obrazovanja
	Uputstvo o pružanju pomoći, izboru korisnika i realizaciji projekata smještajnog zbrinjavanja za Rome u Bosni i Hercegovini	✓
	Standardi za obnovu i izgradnju stambenih jedinica Roma u Bosni i Hercegovini	✓
Zdravstvena zaštita	Strateški plan za unapređenje ranog rasta i razvoja djece u Federaciji Bosne i Hercegovine 2013-2017	✓
	Politika i strategija zaštite i unapređenja mentalnog zdravlja u Federaciji Bosne i Hercegovine (2012-2020)	✗
	Strategija za prevenciju, tretman i kontrolu malignih neoplazmi u Federaciji Bosne i Hercegovine 2012-2020	✗
	Politika unapređenja zdravlja stanovništva u Republici Srpskoj do 2020. godine	✗

Kvalitativna analiza ovih strategija, koja sadrži dio koji se posebno odnose na Rome, pokazuje da one samo nakratko spominju Rome kao jednu od ranjivih skupina, a samo su u nekolicini planirane i aktivnosti usmjerene na Rome.

Iako su potrebne politike, alati i strukture povezani sa uključivanjem Roma uspostavljeni, stvarna provedba je još u početnoj fazi i nije usmjerena ka općim inicijativama.

Paralelno s tim, jednako je važno razumjeti ljudske i finansijske resurse potrebne za ispunjavanje identificiranih potreba Roma. **Stoga je neophodno prikupiti kvalitativne i kvantitativne dokaze kako bi se pripremila nova situaciona analiza.** Kako bi se ovo postiglo, ključno je uključiti širok spektar vladinih i nevladinih zainteresiranih strana kako bi se osiguralo da je analiza sveobuhvatna i da odražava ekspertizu i uvide iz različitih područja politika (npr. obrazovanje, zapošljavanje, zdravstvo, stanovanje itd.). Analiza „SWOT“ (snage, slabosti, mogućnosti i prijetnje) također može olakšati učinkovitu provedbu strategije za Rome. To je posebno važno u pogledu razvoja lokalnih akcionih planova za Rome. Lokalni akcioni planovi za Rome ne bi trebali biti preslikavanje državnih akcionih planova za Rome, već dobro osmišljeni akcioni planovi koji će uzeti u obzir specifične potrebe romskog stanovništva na određenom geografskom području.

ZAPOŠLJAVANJE

Bosna i Hercegovina je izradila Plan o smjernicama politika tržišta rada i aktivnim mjerama zapošljavanja u Bosni i Hercegovini za 2019. godinu, na šta su u značajnoj mjeri utjecali pristupi EU, a obično su ciljevi: poboljšanja poslovne klime, promicanje poduzetništva, preusmjeravanje vještina i kompetencija radne snage na potrebe privatnog sektora, rješavanje problema isključenosti i siromaštva kroz programe socijalne zaštite i aktivacijske programe usmjerene na ranjive skupine.

Iako predstavljaju važne napore svih slojeva vlasti, izvještaji ukazuju na to da imaju ograničen uspjeh u rješavanju situacije onih koji su u najvećoj opasnosti od isključenja s tržišta rada. Programi zapošljavanja u oba entiteta i Distriktu Brčko ostali su većinom sektorski dokumenti, što je pravo 12 ministarstava (obično Ministarstvo rada i socijalne politike) i često se moraju natjecati za političku pažnju i raspodjelu budžeta s drugim sektorskim prioritetima. Finansijske obaveze za provedbu ostale su male i nedovoljne za učinkovito rješavanje potreba, a najčešće su među prvima koje su smanjene tijekom programa fiskalne konsolidacije.

Studije koje analiziraju izazove zapošljavanja/nezaposlenosti ukazuju na podoptimalne obrasce ekonomskog rasta, visoki udio neformalne zaposlenosti s razinama procijenjenim između 30 i 40 procenata, uglavnom raširenih među ugroženim stanovništvom. **Tržište rada stvara potražnju za vještinama na višem nivou, što dovodi do dodatnog jaza između onih koji su unutar i onih izvan formalnog tržišta rada.** Uprkos tome, vrlo često preporuke koje se pružaju donosiocima politika ostaju „tradicionalne“, u rasponu od potrebe za jačanjem makroekonomske stabilnosti, unapređenjem različitih aspekata poslovnog okruženja, rješavanjem strukturnih rigidnosti na tržištu rada (zakonodavstvo, pregovaranje o plaćama), provedbom politika koje poboljšavaju vještine radne snage, povećanjem produktivnosti rada i provođenjem sveobuhvatne i trajne reformske politike. Iako sistemsko provođenje ovih preporuka može imati dugoročan pozitivan utjecaj, one ne bi trebale odvratiti pažnju politike od potrebe da se identificiraju i pilotiraju konkretni načini za poboljšanje zapošljivosti i mogućnosti zapošljavanja za one manje ugrožene.

Bosna i Hercegovina ratificirala je Temeljna načela i prava pri radu kojima se naglašava zabrana diskriminacije na tržištu rada. Također je ratificirala Konvenciju 88 koja se odnosi na javne službe za zapošljavanje i Konvenciju 122 o politikama zapošljavanja; kao i Konvenciju o pravima osoba s invaliditetom. Nadalje, Bosna i Hercegovina je imala iskustva u uspostavljanju politika za razvoj mladih, politika rodno integriranja, uključivanja etničkih skupina (Romi).

Konvencija o politici zapošljavanja 122 sama po sebi ne govori o Romima, već o poticanju ekonomskog rasta i razvoja, podizanju životnog nivoa, zadovoljavanju potreba za radnom snagom i prevladavanju nezaposlenosti i nedovoljne zaposlenosti te će svaka članica izjaviti i slijediti kao glavni cilj kreiranje aktivne politike za unapređenje punog, produktivnog i slobodno odabranog zaposlenja.

Pomenuta politika ima za cilj osigurati sljedeće:

- a. da ima posla za sve koji su raspoloživi i koji traže posao;
- b. da je takav posao što produktivniji;
- c. da postoji sloboda izbora zaposlenja i najveća moguća prilika da se svaki radnik kvalificira za posao i da koristi svoje vještine i uloge u poslu koji je odgovarajuć za njega, bez obzira na rasu, boju, spol, vjeru, političko mišljenje, nacionalnu pripadnost ili društveno porijeklo.

U članku 6. Konvencije MOR-a 88 koji se odnosi na službe za zapošljavanje, služba za zapošljavanje organizira se tako da osigurava učinkovito angažiranje i zapošljavanje i u tu svrhu:

- (i) pomaže radnicima da pronađu odgovarajuće zaposlenje kao i poslodavcima da pronađu odgovarajuće radnike, a posebno u skladu s nacionalno utemeljenim pravilima;
- (ii) registrira podnositelje zahtjeva za zaposlenje, bilježi njihovu profesionalnu kvalifikaciju, iskustvo i želje, intervjuira ih radi zaposlenja, procjenjuje, ako je potrebno, njihovu fizičku i strukovnu sposobnost i, po potrebi, pomaže im u profesionalnom usmjeravanju ili stručnom osposobljavanju ili prekvalifikaciji;
- (iii) prima od poslodavaca precizne informacije o slobodnim radnim mjestima i zahtjevima koje kandidati moraju ispuniti;
- (iv) upućuje na raspoložive podnositelje zahtjeva za zapošljavanje sa odgovarajućim vještinama i fizičkom sposobnošću;
- (v) upućuje podnositelje prijavi i oglase za slobodna radna mjesta od jedne službe za zapošljavanje do druge, u slučajevima u kojima podnositelji prijavi ne mogu biti raspoređeni na odgovarajuće mjesto ili kad se ne mogu popuniti upražnjena radna mjesta na odgovarajući način od strane izvorne službe ili u kojima druge okolnosti opravdavaju takvo postupanje.

Kako bi osigurali da Romi imaju pristup poslu s dugoročnom budućnošću, službe za zapošljavanje bi trebale upravljati aktivnim politikama tržišta rada i stoga moraju znati koje su tehničke vještine potrebne. Službama za zapošljavanje nedostaju ljudski i finansijski resursi koji bi bili u tijeku s **najnovijim kretanjima na tržištu ili se ne konsultuju redovito s poslodavcima o njihovim trenutnim i očekivanim potrebama.**

Kao rezultat toga, aktivna politika tržišta rada koja je usmjerena na romsko stanovništvo ne podudara se sa tržištem rada na kojem bi trebala služiti. Mjere za promicanje uključivanja Roma sa aktivnim politikama tržišta rada nisu uzele u obzir činjenicu da Romi općenito imaju ograničen pristup obrazovanju. Dakle, aktivne politike tržišta rada nisu kreirane da odgovore na potencijale, interese ili želje Roma. Neke aktivne politike tržišta rada zahtijevaju određeni stupanj obrazovanja (strukovno osposobljavanje i prekvalificiranje za "prvo radno iskustvo") među korisnicima koji automatski isključuju Rome koji nisu pohađali školu ili su je napustili rano.

Slabosti u administriranju aktivnih politika tržišta rada s posebnom primjenom na Rome, također su povezane s nedostatkom podataka razvrstanih prema nacionalnosti. Podaci su dostupni prema spolu i dobi, obrazovanju, ali ne i po etničkoj pripadnosti. Nepostojanje pouzdanih podataka o etničkoj pripadnosti otežava praćenje i procjenu učinaka aktivnih politika tržišta rada na Rome. U takvoj je situaciji gotovo nemoguće procijeniti korist koju Romi imaju od učešća, jer nijedna od službi za zapošljavanje ne prikuplja podatke o etničkoj pripadnosti korisnika, već ih samo poziva da se samostalno izjasne. Čak dva postojeća programa za zapošljavanje usmjerena na Rome nemaju stvarne podatke o etničkom sastavu učesnika; učesnici se jednostavno identificiraju kao Romi zbog činjenice da su prioritetna ciljna skupina Romi. Uz to, nespremnost mnogih Roma da se izjasne o svom identitetu, etničkim podacima, čak i ako su oni dostupni, vjerojatno neće pružiti točnu sliku učešća Roma.

Uprkos ovoj impresivnoj listi globalnih, regionalnih i nacionalnih okvira, niti tržište rada niti socijalna politika nisu bili uspješni u rješavanju specifičnih potreba ranjivog stanovništva. Slabe veze između ova dva seta politika i tijela odgovornih za njihovo provođenje dovode do nedostatka fleksibilnosti i učinkovitosti, što rezultira suboptimalnim rezultatima zaposlenja za ove slojeve stanovništva. Mnogi građani nisu isključeni samo sa tržišta rada, već se suočavaju sa višestrukim preprekama u pristupu tržištu rada. Pokušaji promicanja pristupa uglavnom su do sad bili u vidu politika aktivacije. Ne postoje sveobuhvatne procjene politika aktiviranja i aktivnog tržišta rada, ali studije slučaja provedene za projekte ukazuju na to da te politike uglavnom doprinose zapošljivosti ili zapošljavanju onih koji bi našli posao čak i bez koristi od programa. Oni koji su najviše udaljeni od tržišta rada i suočavaju se s višestrukim preprekama nedovoljno su zastupljeni u vrlo slabim mjerama koje provode javne službe za zapošljavanje, dok programi posebno kreirani za njih obično ne rezultiraju trajnijim radnim mjestom.

Bosna i Hercegovina ima vrlo složen sistem institucija na području rada i zapošljavanja koji je u skladu sa ustavnim i pravnim poretom zemlje. Sukladno postojećim zakonskim propisima, aktivne politike zapošljavanja provode:

- › Federalni zavod za zapošljavanje Federacije Bosne i Hercegovine i kantonalne službe za zapošljavanje (u Federaciji Bosne i Hercegovine),
- › Zavod za zapošljavanje Republike Srpske i
- › Zavod za zapošljavanje Brčko distrikta.

Aktivne mjere su uglavnom koncentrirane oko poticaja za zapošljavanje: može se grubo procijeniti, na temelju izvještaja o aktivnim politikama tržišta rada za 2017. godinu koji je objavila Agencija za rad i zapošljavanje, da se za te mjere izdvaja oko 2/3 sredstava za mjere aktivnih politika zapošljavanja, što također obuhvata više od 70 procenata korisnika. Ovim mjerama se brzo popravlja stanje, relativno lako se nezaposleni prebacuju iz evidencija zavoda na nova radna mjesta, a statistika o

zaposlenosti je bolja ili se održava. Međutim, ove mjere imaju skromne ili čak negativne učinke poticaja zapošljavanja na dugoročni položaj korisnika. Druga široko rasprostranjena mjera je samozapošljavanje, za koju se izdvaja nešto manje od 1/4 potrošnje za aktivne politike tržišta rada. S druge strane, mjere osposobljavanja i prekvalificiranja se zanemaruju, usprkos njihovom potencijalu da se donekle riješi neusklađenost vještina. Preusmjeravanja nezaposlenih prema zanimanjima koja se traže: obuka na radnom mjestu, praćena subvencijama za zapošljavanje, obično se smatraju jednom od najuspješnijih mjera u regionalnom kontekstu. Pozitivno utječu na zapošljivost korisnika u srednjoročnim i dugoročnim perspektivama. Međutim, manje od 8 procenata sredstava iz aktivnih mjera dodijeljeno je mjerama za osposobljavanja i prekvalificiranja u usporedbi s EU, gdje mjere osposobljavanja sadrže 30-40 procenata potrošnje za aktivne politike tržišta rada. To jasno ukazuje na to da vlasti daju prednost reaktivnom, kratkoročnom pristupu, koji pomaže privremenom amortiziranju nezaposlenosti kao jednog od gorućih socijalnih pitanja, umjesto iskorištavanja značajnijeg dugoročnog potencijala aktivnih mjera.

Kada se promatra iz makro perspektive, jasno je da takvo kreiranje aktivnih mjera daje upitne sveukupne rezultate. Vrlo često, aktivne politike tržišta rada podržavaju one koji su dovoljno konkurentni na tržištu i koji bi našli posao čak i bez podrške. Osim toga, poticaji za zapošljavanje često zamjenjuju redovito zapošljavanje subvencioniranjem radnih mjesta koja bi se ionako stvorila, čak i bez podrške; međutim, poslodavci bi radije čekali da poticaji zapošljavanja smanje troškove zapošljavanja nego oglašavali upražnjeno radno mjesto nakon što se utvrdi potreba ili se stvori prilika.

Međutim, čini se da "novac" više nije problem – barem privremeno. Nakon razdoblja od nekoliko godina, kada se javna potrošnja na aktivne politike tržišta rada kretala oko 0,15 procenata BDP-a, počela je rasti od 2016. godine, premašivši nedavno 0,21 procenata BDP-a i upola je manja u usporedbi sa zemljama EU i OECD, koje u prosjeku troše 0,40 procenata BDP-a na aktivne politike tržišta rada. Očekuje se trend daljnjeg rasta u 2019. godini, djelomično kao rezultat provedbe sporazuma o zajmu koji je Vlada Bosne i Hercegovine postigla sa Međunarodnom bankom za obnovu i razvoj.

Program zapošljavanja Roma

Program zapošljavanja Roma planira pružiti subvencije za zapošljavanje i samozapošljavanje Roma koji su evidentirani kao nezaposleni u Federaciji Bosne i Hercegovine, posebno s obzirom na socijalne, rodne i druge vrste ranjivosti, kako bi se ojačala konkurentnost na tržištu rada i kako ne bi zapali u dugoročnu nezaposlenost.

Ove mjere zapošljavanja su eksplicitno i isključivo za Rome. Ove mjere isključuju druge ljude koji su u sličnim socio-ekonomskim okolnosti kao i Romi. Analize programa zapošljavanja Roma jasno pokazuju da ovaj pristup razdvaja intervencije usmjerene na Rome od širih političkih inicijativa. **Ovaj pristup je više regresivan prema Romima, a ne inkluzivan.**

Akcioni plan za poboljšanje zaposlenosti Roma sa svojim Strateškim ciljevima razlikuje se od trenutnih mjera zapošljavanja koje provode javne službe za zapošljavanje iz oba entiteta i Brčko distrikta. Samo dvije mjere koje su formalno bile iste i koje su od 2017. godine provodile sve tri javne službe za zapošljavanje odgovaraju Akcionom planu. Mjere kao što su razvoj konkretnih programa za zapošljavanje Roma, motivacija za zapošljavanje i samozapošljavanje, programi javnih radova, socijalna preduzeća, zadruga i drugi oblici udruživanja za strukovno osposobljavanje i prekvalificiranje romske (i neromske) populacije, programi poticanja Roma koji se prijavljuju u agencije za zapošljavanje, dodatna edukacija odraslih, stručne kvalifikacije i vještine traženja posla, obuka Roma za aktivno traženje posla i pokretanje vlastitog posla se ne provode.

Agencije za zapošljavanje nisu pokušale razviti neke specifične programe za povećanje zapošljivosti Roma. Ono što je do sada poduzeto jeste objava općeg javnog konkursa poslodavcima da se prijave za sredstva, te poziv nezaposlenim Romima da se prijave za programe samozapošljavanja. **Ne postoje posebne ciljne akcije ili posebni projekti koji razvijaju integrirane puteve do tržišta rada, uključujući individualiziranu podršku, savjetovanje, usmjeravanje i pristup općem i strukovnom obrazovanju i osposobljavanju usmjerenim na Rome.** Za razvijanje takvih specifičnih programa ili projekata, mora se analizirati problem u njegovom korijenu, te napraviti SWOT analize i predložiti korektivne mjere. Strategija za Rome i Akcioni plan su okvir za razvoj konkretnih mjera na nižim nivoima vlasti, alokacija budžetskih sredstava na ostalim nivoima vlasti ne slijedi logiku na državnom nivou.

Postoji potreba za sveobuhvatnim paketima za rješavanje nepovoljnog položaja Roma prilikom traženja zaposlenja. Potrebni elementi uključuju strukovno i tehničko osposobljavanje, razvoj poduzetništva, prilike za radnike koji imaju samo osnovne vještine, praksu uz dobivanje certifikata, zapošljavanje, mentoriranje i savjetovanje. Angažiranje privatnog sektora moglo bi biti od ključne važnosti za unapređenje dijaloga i prilika, posebno za korporativne partnere koji žele provoditi politike raznovrsnosti. Samo je nekoliko preduzeća razvilo politiku raznovrsnosti i inkluzije i uspostavilo prakse raznovrsnosti. Istina je da su ovakve politike mnogo naprednije prema drugim ranjivim skupinama – npr. osobama s invaliditetom ili ženama – nego prema Romima. Ovaj se program ponavlja iz godine u godinu odvajajući Rome od politika inkluzije i umjetno stvara „tržište rada Roma“.

Romi nemaju pristup strukovnom osposobljavanju, tržištu rada i alatima i inicijativama za samozapošljavanje na nediskriminirajući način. Ne postoje dopunjeni programi koji će im omogućiti pristup mikro kreditima. Iako su javne službe za zapošljavanje uz podršku Projekta zapošljavanja mladih (YEP) osnovale centre za informiranje, savjetovanje i obuku (CISO) i klubove za zapošljavanje odgovorne za pružanje usluga i informacija o dodatnim mogućnostima za mlade, kao što su mogućnosti obrazovanja, sezonski poslovi, seminari, mogućnosti volontiranja, prakse, oglasi za posao itd. koji su dostupni u regiji i inozemstvu, nije bilo personaliziranih usluga i posredovanja za Rome. Jedna od aktivnosti koje klubovi za traženje posla pružaju je "Profiliranje"

i ona bi mogla biti od velike pomoći Romima. Naime, profiliranje je alat za razlikovanje tražitelja posla od onih kojima je potrebna intenzivna podrška, onih kojima treba samo skromna pomoć i onih koji bi pomoć mogli dobiti putem internetskih ili samoposlužnih sistema. Profiliranje tražitelja posla obično se vrši pomoću kontrolnih lista koji uzimaju u obzir faktore kao što su dob, dužina nezaposlenosti, obrazovanje, jezične vještine, etnička pripadnost, invalidnost, pismenost i brojnost, te obiteljski status.

Od prvog intervjua tražitelja posla različite su potporne službe usmjerene na različite skupine s ciljem poboljšanja podudaranja s mogućnostima zapošljavanja. Dakle, profiliranje povećava učinkovitost u korištenju oskudnih resursa, omogućavajući teško dostupnim skupinama, kao što su Romi, koristi od većeg vremena i pažnje osoblja. Profiliranje olakšava razvoj individualiziranih planova aktivacije usmjerenih na zapošljavanje - planova koji uključuju osposobljavanje, osnovne vještine, izgradnju samopouzdanja i radno iskustvo.

Planove treba prilagoditi individualnim potrebama i prioritetima i redovito pregledavati u partnerstvu između učesnika i službenika službi za zapošljavanje. Takvi individualni planovi aktivacije mogu se suočiti sa specifičnim izazovima uključivanja Roma na tržište rada, pod uvjetom da su i službe za zapošljavanje i tražitelji posla posvećeni njihovoj provedbi. Mjere razvijene na ovaj način dovode do daljnje segregacije i sužavaju se u opsegu i učinku. Postojeće mjere koje ciljaju romsko stanovništvo ne uzimaju u obzir stvarne potrebe i mogućnosti zapošljavanja temeljene na njihovoj obrazovnoj strukturi i mogućnostima zaposlenja u sektorima kao što su poslovne usluge, okoliš, poljoprivreda i trgovina na malo, te su kao takva regresivna. Strukovno osposobljavanje i prekvalifikacija kao područje u kojem se može povećati zapošljivost Roma nisu razvijeni, priznavanje prethodnog učenja i programa obrazovanja odraslih se ne koriste.

CISO (Centar za informisanje, savjetovanje i trening) centri su uspješno uveli inovativan pristup u izravnom radu s korisnicima, stanovnicima od 15 do 30 godina, koji predstavljaju jednu od najugroženijih kategorija na tržištu rada. Osoblje u CISO centrima osposobljeno je za pružanje adekvatnih usluga nezaposlenima i uvedene su nove usluge u tim centrima i javnim službama za zapošljavanje (individualno prilagođene usluge za mlade, obuke za traženje posla, razvoj individualnih planova zapošljavanja, IT i kompetencije na stranom jeziku itd.). Postoji 16 centara za informiranje, savjetovanje i osposobljavanje koji su opremljeni te je u njima zaposleno odgovarajuće osoblje (šest u Republici Srpskoj, devet u Federaciji Bosne i Hercegovine (u devet kantona) i jedan u Brčko distriktu). Šest centara za informiranje, savjetovanje i obuku je institucionalizirano u Republici Srpskoj i postalo dio državne strukture u Republici Srpskoj. Više od 3.100 mladih ljudi dobilo je prvo radno iskustvo, uključujući volontiranje i staž.

Projekt zapošljavanja mladih (YEP) u Bosni i Hercegovini uvodi ideju u promjeni načina na koji se mladi mogu podržati tijekom faze ulaska na tržište rada. Više od 25 javnih službi za zapošljavanje prihvatilo je pristup koji je razvio YEP.

Pronalaženje posla i aktivno učešće na tržištu rada u Bosni i Hercegovini, posebno za one koji imaju vrlo nizak nivo kvalifikacija i vještina, gotovo je nemoguće. Uz podršku SDC - Švicarske agencije za razvoj i saradnju, Projekt zapošljavanja mladih (YEP) doprinio je poboljšanju posredovanja u radu uvođenjem novih postupaka i usluga u javnim službama za zapošljavanje. Projekt je započeo 2008. godine, a biće aktivan do 2020. godine.

Usluge koje pružaju centri za zapošljavanje povezane su s aktivnim mjerama tržišta rada čija je svrha pružanje kontinuirane pomoći u traženju posla nezaposlenim osobama kroz podršku vršnjačke grupe i smjernice. Savjetnici skupine rade sa skupinom nezaposlenih tri sedmice, četiri dana sedmično, slijedeći određeni program i aktivnosti za svaki dan. Izvorni koncept razvijen je u Velikoj Britaniji i Sjedinjenim Američkim Državama, ali je široko prihvaćen i provodi se širom svijeta.

U Bosni i Hercegovini program uvodi **YEP u suradnji s javnim službama za zapošljavanje**. JC priprema nezaposlenu mladu osobu da na najbolji i najučinkovitiji način odgovori na zahtjeve poslodavaca. Nezaposlena osoba koja je član određene JC skupine usvaja osnove poslovne komunikacije i prepoznaje važnost timskog rada i podrške u skupini u traženju posla. Tijekom programa osposobljavanja od tri sedmice, članovi stječu znanja i vještine relevantne za traženje posla. To dodatno utječe na njihovo samopouzdanje i motivaciju, zajedno sa šansama za reintegraciju na tržištu rada.

JC se razlikuje od tipičnih programa osposobljavanja po tome što je interaktivno iskustvo i uključuje puno učešće njegovih članova. Konkretno, JC pomaže tražiteljima posla kombinacijom poboljšanja vještina, postavkom koja potiče disciplinu u traženju posla i općenitu svakodnevnu podršku. To nije samo osposobljavanje o vještinama pisanja životopisa, traženje oglasa za posao i igranje uloga za intervjue za posao, već i puna grupna podrška ostalim nezaposlenim osobama.

YEP je također uspostavio sistem mjerenja uspješnosti koji uspoređuje pojedinačne učinke na temelju skupa pokazatelja kao što su broj nezaposlenih koji su pohađali osposobljavanje, njihov nivo aktivnosti traženja posla i na kraju, broj zaposlenih. YEP je osposobio i opremio javne službe za zapošljavanje (PES) za provođenje mjere na 29 lokacija.

Od početka YEP programa podršku je dobilo 7.098 adolescenata (4.266 žena i 2.832 muškaraca); 3.090 njih (1.871 žena, 1.219 muškaraca) našlo je zaposlenje u roku od 6 mjeseci od ili za vrijeme JC programa. Ovaj rezultat nadmašuje ogromnu većinu aktivnih mjera koje se provode.

Na sistemskoj razini najveće je postignuće to što su, iako je savjetovanje prije primjene bilo nepoznat pojam, zajednički nadzorni centri u današnje vrijeme postali prepoznata polazišna osnova za sve one koji žele pronaći posao u najkraćem mogućem roku. Nadalje, ovo je obogatilo raspon mjera aktivnog zapošljavanja razvijanjem pristupa koji se može implementirati bez dodatnih sredstava.

Druga mjera primjenjiva na Rome odnosi se na projekt koji je pokrenula **JU Služba za zapošljavanje Bosansko-podrinjskog kantona**. Naime, ova služba za zapošljavanje iz Bosansko-podrinjskog kantona, u novembru 2015. razvila je koncept i metodologiju **mobilnog biroa za zapošljavanje Goražde**, sa ciljem da obuhvati na desetine sela, pružajući na taj način administrativne i savjetodavne usluge za nezaposlene, čiji odlazak u grad predstavlja značajne finansijske troškove.

Mobilni biro predstavlja jedinstven i inovativan pristup javnim službama za zapošljavanje koji omogućava najugroženijim kategorijama nezaposlenih osoba pristup uslugama službe za zapošljavanje.

Mobilni biro je i dalje aktivan, a njegove su ciljne skupine:

I. Nezaposlene osobe:

- › Cilj je registrirati nezaposlene osobe (u skladu s člankom 3. Zakona o posredovanju u zapošljavanju i socijalnoj sigurnosti Federacije Bosne i Hercegovine), u manje dostupnim dijelovima kantona;
- › Stanovništvo u ruralnim, planinskim i manje pristupačnim područjima, posebno osobama iz jedne od najugroženijih kategorija (mladi, dugotrajno nezaposleni).

2. Poslodavci,

3. Mladi u završnom razredu osnovnog obrazovanja koji žive u dijelovima kantona sa slabom prometnom infrastrukturuom.

U okviru svog budžeta, Ministarstvo za ljudska prava i izbjeglice osigurava grantove koji su namijenjeni implementaciji Akcionog plana (u posljednje dvije godine iznos grantova smanjen je za gotovo jednu trećinu). Sredstva iz grantova distribuiraju se prema Odluci Vijeća ministara o okvirnim odnosima, a sredstva se dodjeljuju za smještaj, zapošljavanje i zdravstvenu zaštitu Roma.

Sredstva za zapošljavanje Roma na temelju potpisanog Memoranduma o razumijevanju prenose se na zavode za zapošljavanje u Federaciji, Republici Srpskoj i Brčko distriktu i oni su dužni trošiti ih za zapošljavanje/samozapošljavanje Roma. Na temelju Memoranduma, zavodi svake godine objavljuju javne konkurse za odabir korisnika zapošljavanja/samozapošljavanja Roma. Odabir obavljaju komisije osnovane u biroima i oni uključuju predstavnike Roma. Romi se suočavaju sa najvišim nivoom diskriminacije kada se radi o mogućnostima zapošljavanja i gotovo ih uopće nema među radnom snagom, stoga im jedino ostaje opcija ili da rade u

neformalnom sektoru ili da ostanu bez sredstava za život. Njihova stopa nezaposlenosti, koja iznosi 56 procenata¹, jedna je od najviših u regiji zapadnog Balkana i dvostruko je viša od stope nezaposlenosti generalne populacije.

Jazovi i izazovi

Agencije za zapošljavanje u oba entiteta u okviru dviju osmišljenih mjera usmjerenih na Rome izdvajaju isti iznos krajnjim korisnicima, ali metodologija isplate je različita, što stavlja one prijavljene na biro za zapošljavanje u Federaciji Bosne i Hercegovine u nepovoljan položaj u odnosu na one prijavljene na biro za zapošljavanje u Republici Srpskoj. U skladu s tim, agencija za zapošljavanje Republici Srpskoj isplaćuje sredstva unaprijed u iznosu od 70%, dok se u Federaciji Bosne i Hercegovine sredstva isplaćuju mjesečno. To je obeshrabrujuće pogotovo za one koji pokreću vlastiti posao. Romske nevladine organizacije žale se na postupak isplate sredstava u Federaciji Bosne i Hercegovine, događa se da prijenos novca kasni 1-2 mjeseca i to uzrokuje puno problema, posebno onima koji su pokrenuli vlastiti posao putem programa samozapošljavanja.

Drugi problem s kojim se Romi suočavaju je to što je Vijeće ministara nastavilo donositi tromjesečne odluke o privremenom finansiranju institucija. Zbog toga što Parlament nije usvojio nacrt državnog budžeta za 2019. godinu, Savjet ministara je nastavio usvajati kvartalne odluke o privremenom finansiranju institucija. Na ovaj način dolazi do kašnjenja u finansiranju Akcionog plana i planiranih aktivnosti na razdoblje od dvije godine.

Postojeće kreiranje i ciljanje Roma u okviru aktivnih politika tržišta rada nije u skladu sa Akcionim planom zapošljavanja. Što je još važnije, nije u skladu sa potrebama Roma. Ova najosjetljivija kategorija među nezaposlenima, bez ikakvog i sa ograničenim pristupom javnim fondovima s obzirom na to da se javni konkursi objavljuju na internetu i na činjenicu da većina korisnika nema pristup internetu. Te se razlike ogledaju prvenstveno u propustima u informiranju i indikatorima postignuća za Rome, nepostojanju dijaloga s romskim civilnim društvom u razvoju mjera unutar aktivnih politika tržišta rada kako bi se osiguralo učešće Roma. Također se odlikuje i u nedostatku pilot-programa i monitoringa, kako i u nepromoviranju uspješnih primjera i u olakšavanju pristupa Romima aktivnim politikama tržišta rada.

Usljed nedostatka dovoljnog broja romskih medijatora i njihovih veza sa zajednicom, bez razvoja i jačanja kulture jednakog postupanja i nediskriminacije unutar službi za zapošljavanje. Pružanje usluga zapošljavanja zahtijeva obuku osoblja, kodeks ponašanja i ocjenjivanje osoblja, te opredjeljenje najvišeg menadžmenta za jednak tretman. Niti jedan javni projekt zapošljavanja nema treninge kao integralnu komponentu projekta, koji bi trebalo uključiti validaciju, priznavanje i potvrđivanje stečenih vještina i postignuća za uspješne učesnike. Također ne postoje programi

¹ Analitički izvještaj uz dokument Komunikacija Komisije Evropskom parlamentu i Mišljenje Vijeća Komisije o zahtjevu Bosne i Hercegovine za članstvo u Evropskoj uniji; 2019.

stažiranja i tehničkog osposobljavanja ili sistem profiliranja klijenata prema preprekama s kojima se suočavaju (u pogledu starosti, socijalnog statusa, geografskog položaja, obrazovnog stupnja, vještina) za formalno zapošljavanje itd.

Trenutni programi aktivne politike tržišta rada su neadekvatni i neučinkoviti, jer mjere u ovom obliku ne dopiru do kategorije stanovništva koja ima najmanje šanse da nađe zaposlenje. Drugim riječima, iako je došlo do određenih poboljšanja u pogledu diverzifikacije ciljna skupina za aktivne politike tržišta rada, najosjetljivije i najteže zapošljive kategorije, poput niskokvalificiranih osoba, Romkinja i mladih i ostalih, nisu dovoljno ciljane kroz programe zapošljavanja. Na primjer, usprkos činjenici da je stopa zaposlenosti Roma godinama izuzetno niska, postoje samo dva programa (samozapošljavanje i zapošljavanje kod poznatih poslodavaca) koji posebno ciljaju Rome kao tražitelje posla.

Konačno, programi subvencioniranja zapošljavanja obično ciljaju mlade s visokim obrazovanjem, koji predstavljaju visoko zapošljivu kategoriju. Iako je jedan od strateških ciljeva **Akcionog plana za područje zapošljavanja, poboljšanje zapošljivosti i zaposlenosti Roma, kao i nova strategija zapošljavanja u Federaciji Bosne i Hercegovine 2018-2021. i Strategija zapošljavanja u Republici Srpskoj 2016-2020.** radi poboljšanja ciljanju mjera aktivne politike tržišta rada, čini se da u tom pogledu nisu poduzeti značajni koraci. Iste mjere zapošljavanja za Rome ponavljaju se iz godine u godinu bez ozbiljne analize postignutih rezultata. Do sada programi zapošljavanja uglavnom ciljaju poslodavce, a ne nezaposlene (krajnje korisnike). Uz to, javni konkursi često nisu transparentni i završavaju neučinkovitošću.

U cijeloj zemlji kandidati koji ispunjavaju uvjete za određeni program bili su definirani posebnim kriterijima koji su osigurani javnim konkursom. U tom smislu, sve osobe registrirane kao nezaposlene iz određene ciljane skupine obično imaju pravo podnijeti zahtjev i sudjelovati u mjerama aktivne politike tržišta rada. Mjere aktivne politike tržišta rada u cijeloj zemlji definiraju Rome kao specifičnu podskupinu, ali i ostale aktivne politike tržišta rada ne isključuju Rome da se prijave.

Ciljano zapošljavanje nije dovoljno personalizirano. Učešće u programima aktivne politike tržišta rada uglavnom se temelji na fakultativnim prijavama na otvorene konkurse, dok ne postoji dobro uspostavljen institucionalni mehanizam za individualno usmjeravanje kroz proces zapošljavanja koji bi mogao usmjeriti učešće u tim programima u skladu sa utvrđenim potrebama romske zajednice i ostalih ugroženih grupa. Osim toga, učinkoviti, dobro osmišljeni i planirani mehanizmi za bolje uključivanje Roma u programe zapošljavanja predstavljaju sveobuhvatno pitanje, koje ne postoji.

U analizi mjera zapošljavanja postoji jedan program nazvan **“Program sufinansiranja zajedničkih projekata s drugim organizacijama i institucijama 2019.” koji bi se**

mogao koristiti kao platforma za zapošljavanje Roma. Program provodi Federalna agencija za zapošljavanje u suradnji s međunarodnim organizacijama i institucijama, lokalnim, regionalnim i entitetskim vlastima i njihovim institucijama, regionalnim agencijama za razvoj, neprofitnim organizacijama (udruženjima i fondacijama), poslodavcima i kantonalnim službama za zapošljavanje. Cilj programa je stvaranje partnerstva za zapošljavanje kroz strukovno osposobljavanje i prekvalifikaciju, obrazovanje odraslih, cjeloživotno učenje, profesionalno usmjeravanje, volonterske programe, organiziranje konferencija, sajmova i drugih događanja.

Ovaj je pristup posebno zanimljiv iz više razloga, a jedan je u tome što agencije za zapošljavanje trpe zbog nedostatka ljudskih resursa, nedostatka sredstava i zbog raspoloživih vještina za provedbu programa aktivnih mjera namijenjenih zapošljavanju, dok se drugi odnosi na finansiranje. Novi model bi omogućio da se dodijeli znatno više sredstava programima zapošljavanja. Posljednje se odnosi na praćenje i ocjenu provedbenih programa i planiranje novih programa uključivanjem lokalnih i regionalnih razvojnih agencija. Stvaranjem ovog modela suradnje u dogovoru s nizom partnera za sistematiziraniji pristup Romima postigla bi se održivost projekta. Izgradnjom suradnje između uključenih partnera, te uključivanjem stavki kao što su budžet i srednjoročni okvir rashoda, ovaj bi model mogao postati redoviti dio njihovih aktivnosti.

Nova Strategija zapošljavanja u Federaciji Bosne i Hercegovine za period 2018-2021. ne predviđa mjere za romsku populaciju samu po sebi, ali ciljevi postavljeni Strategijom imaju za cilj promociju zapošljavanja ranjivih skupina, mjere povezane s profiliranjem i inkluzivnošću nezaposlenosti, mjere socijalnog poduzetništva, poticaje za aktiviranje mladih koji nisu u obrazovanju, zapošljavanju i osposobljavanju. Nova Strategija zapošljavanja u Federaciji Bosne i Hercegovine za period 2018-2021. previše je generalna i deskriptivna u svojoj sadržini. Fokus je na stvaranju ohrabrujućeg pravnog okruženja za jačanje uloge medijacije i učinkovite politike zapošljavanja, promicanje zapošljavanja socijalno ugroženih građana i poboljšanje učinkovitosti i kvalitete usluga zapošljavanja. Ne sadrži mjere iz kojih su vidljive konkretne aktivnosti i nije povezan s Akcionim planom za Rome. Nacrt strategije nije usvojio parlament Federacije Bosne i Hercegovine i vraćen je na reviziju.

Međutim, nezaposlena osoba dobila bi malu potporu javnih službi za zapošljavanje. Kada osoba uđe u službu za zapošljavanje, službenik bi ga zamolio za osnovne podatke i završio potrebnu papirologiju - možda dao nekoliko savjeta. Nakon toga, odnos nezaposlenih osoba sa službama za zapošljavanje svodi se na periodično prijavljivanje službi. Radi ilustracije, istraživanje koje su 2016. izveli Bartlett, Branković i Oruč sugerira da gotovo 88 procenata nedavno diplomiranih studenata ne dobiva nikakvu ili dobiva vrlo malu potporu službe za zapošljavanje tijekom perioda nezaposlenosti.

Romi nisu iznimka, svi registrirani tražitelji posla neće dobiti odgovarajuću potporu službenika za zapošljavanje. Usluge poput opsežne podrške u smislu savjetovanja i vodstva kroz postupak

traženja posla, izrada individualnog plana zapošljavanja kako bi se prilagodio put traženja posla specifičnom profilu tražitelja posla u smislu vještina, prethodnog iskustva i obrazovanja, upisa na programe koji najbolje odgovaraju pojedincu kao što su: priprema za razgovor za posao, pisanje životopisa, strukovno osposobljavanje itd.

Praćenje i evaluacija programa aktivnih politika tržišta rada

Evaluaciju programa aktivnih politika tržišta rada provode agencije za zapošljavanje, one su pretežno interne i, prema tome, rezultati većinom nisu javno dostupni. S druge strane, nedostaje vanjsko, neovisno istraživanje na ovom polju koje bi moglo pružiti pouzdane nalaze o učinkovitosti i utjecaju aktivnih politika tržišta rada, gdje takvi dokazi gotovo u potpunosti nedostaju. Općenito, i targetiranje i praćenje učinka unutar aktivne politike tržišta rada je slabo, a detaljne analize učinka se ne provode. Ne provodi se evaluacija kao aspekt za ocjenu ekonomičnosti, relevantnosti i utjecaja intervencija, kao i izvlačenje pouka za buduće programe koji će se staviti u postupak donošenja odluka. U tom pogledu, **nedostaje dostupnost informacija o Romima na tržištu rada, što je neophodno za osmišljavanje i praćenje inicijativa.**

Preporuke

Vlade bi trebale početi rješavati pitanje tržišta rada u svojoj srži, stvarajući povoljnu poslovnu klimu, **poboljšavajući obrazovne politike i prilagođavajući radnu regulativu novim poslovnim i tehnološkim stvarnostima.** Aktivne politike tržišta rada trebaju dopuniti tržišne mehanizme, služeći glavnoj funkciji politike: pravovremenoj i značajnoj podršci onima za koje tržište rada djeluje manje, prvenstveno poboljšanjem njihove zapošljivosti. Stoga bi aktivne politike tržišta rada trebale igrati ulogu u političkim naporima za rješavanje nedostataka u struci. Čini se vrlo zahtjevnim spriječiti i smanjiti neravnotežu vještina i dugoročnu nezaposlenost aktivnim mjerama.

Ne postoji jednostavna i univerzalna uputa za projektiranje učinkovitih aktivnih politika tržišta rada. Mnogo je nedostataka u kreiranju, praćenju i evaluaciji **aktivne politike tržišta rada koji zahtijevaju poboljšanja u planiranju, prognoziranju, budžetu, raznolikom pristupu u razvoju konkretnih mjera** kojima se izbjegava isti pristup za sve. U tom smislu, slijedi nekoliko preporuka koje bi mogle poboljšati položaj svih ranjivih skupina na tržištu rada:

- ✳ Službe za zapošljavanje trebale bi aktivnije voditi nezaposlene kroz proces traženja posla, povezujući ih s poslodavcima na temelju njihovog profila. Iako će poslodavci i dalje dobivati poticaje za zapošljavanje nezaposlenih osoba, bolje usmjerenje i prilagođeni pristup povećali bi učinkovitost ovih mjera.

- ✳ Veći udio sredstava za mjere aktivnih politika zapošljavanja treba dodijeliti mjerama prekvalificiranja i osposobljavanja. Usmjerenjem 1/3 ukupnog finansiranja u navedene mjere, približili bi se prosjeku EU. Rast izdataka za mjere osposobljavanja trebao bi pratiti njihova diverzifikacija i prilagođavanje potrebama industrija s visokim potencijalom za otvaranje novih radnih mjesta.
- ✳ Programi zavoda za zapošljavanje koji su usmjereni na Rome ne smiju se objavljivati samo na internetu. Neophodne su dodatne aktivnosti za poboljšanje doseg a i informiranja Roma u većem broju.
- ✳ Trebao bi se osmisliti novi pristup zapošljavanju kako bi se povećao učinak mjera zapošljavanja i interesa za učešće u programima zapošljavanja.
- ✳ Prikupljanje podataka o nezaposlenim Romima koji su registrirani na uredima za zapošljavanje može se poboljšati pravilnim informiranjem Roma o prednostima dobrovoljnog prijavljivanja etničke pripadnosti.
- ✳ Kreiranje posebnih programa obuke u odabranim sektorima u skladu s potrebama i vještinama Roma.
- ✳ Organiziranje poziva za javne radove u suradnji sa kompanijama koje vrše zapošljavanje.
- ✳ Uvesti strukovno osposobljavanje i stručno usavršavanje.
- ✳ Omogućiti profesionalno usmjerenje.
- ✳ Praćenje i evaluacija programa aktivnih politika tržišta rada.
- ✳ Razvoj partnerstva kojima će se olakšati prijelaz s obrazovanja na zaposlenost između svih relevantnih dionika, svih vladinih slojeva, agencija za zapošljavanje, nevladinog sektora, poslodavaca, lokalnih i regionalnih razvojnih agencija.
- ✳ Jačati koordinaciju između različitih slojeva vlasti, tijela koja predstavljaju nacionalne manjine i regulatornih tijela i poboljšati njihove kapacitete za promicanje interesa nacionalnih manjina i poboljšati međusobnu suradnju između sektora (stanovanje, zapošljavanje i obrazovanje).
- ✳ Poboljšanje mehanizama praćenja i procjena budžeta.

Postojeće politike prilagođene Romima uglavnom su ciljane mjere, ali čak i kao takve nemaju dobro opisane ciljeve, pod-specifične teme, adekvatne oblike i mehanizme provedbe kao i posebne oblike izvještavanja, uključujući indikatore.

Očigledno da glavne politike/mjere (tamo gdje postoje) ne dopiru do romske populacije jer su Romi često daleko od sistema. S druge strane, mjere isključivo usmjerene na romsko stanovništvo u nekim slučajevima dovode do segregacije i predrasuda u javnim politikama i imaju ograničen društveni utjecaj.

Da bi pristup priključivanju glavnim politikama bio učinkovit, vrlo je važno razviti postupak detaljnog planiranja koji će identificirati kako će različite akcije predviđene u akcionim planovima doprijeti do Roma, kako će se aktivnosti i metode rada prilagoditi romskim potrebama, te kako će se osigurati učešće Roma.

U najboljem slučaju, pretpostavljajući da su kreatori politika imali na umu dobru namjeru za uključivanjem Roma u glavne politike, dogodilo se da te politike nisu dosegle ovu populaciju. S druge strane, ciljane akcije ako su zamišljene da nadoknade postojeće nedostatke i neravnoteže imale su ograničen utjecaj. Drugo se pitanje odnosi na poteškoće u praćenju rezultata i utjecaja programa na romske korisnike. Odgovarajuća metodologija praćenja bi trebala olakšati proces prepoznavanja učinkovitosti uticaja ciljanih akcija na romsku populaciju.

Uzimajući u obzir ustavni i administrativni sistem zemlje, kombinacija glavnih i ciljanih akcija čini se najboljom opcijom. Njihova ravnomjerna raspodjela može se postići kombiniranjem socijalnih politika koje uključuju romsko stanovništvo s ciljanim mjerama za kompenzaciju postojećih nejednakosti. **Još jedna specifičnost je ta što je većina glavnih politika ili istekla ili još ne postoji.** Kako bi se revidirao Akcioni plan za zapošljavanje Roma, potrebno je ispuniti adekvatne uvjete za uključivanje Roma u glavne politike od faze planiranja do provedbe.

ZDRAVSTVENA ZAŠTITA

Ako se želi postići pristup pravednoj zdravstvenoj zaštiti za sve, tada dokumenti politike moraju sadržavati i detaljno se baviti različitim potrebama ranjivih skupina. Ako se ove potrebe ne rješavaju u dokumentima o politici, male su šanse da će one biti riješene u fazi provedbe.

Prema određenim ustavnim odredbama, zdravstvo je u nadležnosti Distrikta Brčko, Republike Srpske i Federacije Bosne i Hercegovine. Trenutno postoje tri zakona o zdravstvu i tri zakona o zdravstvenom osiguranju. Odredbe ovih propisa općenito su usklađene, iako postoje značajne razlike među njima. Trenutno postoje Federalno ministarstvo zdravstva i 10 kantonalnih ministarstava zdravstva u Federaciji Bosne i Hercegovine, Zavod za zdravstveno osiguranje i reosiguranje Federacije Bosne i Hercegovine i 10 kantonalnih zavoda zdravstvenog osiguranja.

Što se tiče javnog zdravstva, ne postoji zdravstvena strategija na državnoj razini niti u Brčko distriktu. U entitetu Federacije, strateški plan zdravstvenog razvoja istekao je 2018. godine. Entitet Republika Srpska ima politiku poboljšanja zdravlja stanovništva koja vrijedi do 2020. Tri kantona (Zeničko-dobojski, Sarajevski i Hercegovačko-neretvanski) razvila su vlastite strategije. Ne postoji harmonizacija između strateških dokumenata razvijenih na različitim razinama odlučivanja. Mjerodavno zakonodavstvo nije usklađeno s pravnom stečevinom EU u cijeloj zemlji.

Prikupljanje podataka i izvještavanje vrši Ministarstvo za ljudska prava i izbjeglice koje objedinjuje podatke prikupljene od zdravstvenih ustanova u entitetima i Brčko distriktu. Ograničeni su kapaciteti za statističko upravljanje kao preduvjet politike utemeljene na dokazima zbog nedostatka usklađivanja i suradnje između različitih razina vlasti.

Republika Srpska ima Ministarstvo zdravstva i socijalne zaštite i Fond zdravstvenog osiguranja, a u Brčko distriktu postoji Odjeljenje za zdravstvo i druge usluge pri Vladi Brčko distrikta, kao i Fond zdravstvenog osiguranja. Na entitetskoj razini oformljene su i agencije za zdravstvenu akreditaciju, i to Agencija za kvalitet i akreditaciju u zdravstvu u Federaciji Bosne i Hercegovine i Agencija za certificiranje, akreditaciju i poboljšanje kvalitete zdravstvene zaštite u Republici Srpskoj.

Na razini Bosne i Hercegovine, važno je spomenuti samo Ministarstvo zdravstva u Ministarstvu civilnih poslova, a od propisa koji vrijede, najznačajniji je Zakon o lijekovima i medicinskim sredstvima.

Glavni problemi zdravstvenog sektora u Bosni i Hercegovini su neravnopravan pristup zdravstvenoj zaštiti, nekvalitetna zdravstvena usluga, i netransparentan sistem finansiranja, zastarjela tehnologija i nedostatak sredstava za ulaganje u novu opremu.

Očigledna fragmentacija sistema s jedne strane, i raznolikost zakona i propisa u pojedinim dijelovima zemlje s druge, značajno pridonosi različitom liječenju pacijenata, tj. situaciji u kojoj

stanovnici u jednom dijelu Bosne i Hercegovine imaju manje ili više prava iz oblasti zdravstvenog osiguranja, lakši ili teži pristup zdravstvenim uslugama i bolju ili lošiju kvalitetu tih usluga od stanovnika u drugom dijelu. Upravo je to jedan od razloga zašto je upravo na ovom području potrebno provesti opsežne reforme koje bi trebale rezultirati uklanjanjem tih razlika. Iako se zdravstvena zaštita formalno temelji na načelima solidarnosti, inkluzivnosti, kontinuiteta, učinkovitosti, pristupačnosti i holističkog pristupa, očito je da pristup zdravstvenim uslugama i njihova kvaliteta nisu jednaki.

Analiza politika naglašava široku prirodu referenciranja ranjivih skupina, s nedostatkom detaljnih specifikacija različitih potreba među različitim skupinama. To se potvrđuje u najugroženijoj skupini koja se odnosi na Rome. Čitanje dokumenata sugerira da su ranjive skupine homogene u svojim potrebama, što nije slučaj. Nedostaje prepoznavanje različitih potreba između različitih ranjivih skupina u pristupu zdravstvu.

Prioriteti zdravstvene zaštite za Rome su utvrđeni. Osim na državnoj razini, ostale razine vlasti nisu razvile politike, strategije, programe i planove djelovanja za upravljanje ovim zdravstvenim prioritetima. Uprkos akcijskom planu usmjerenom na zdravstvo romske populacije na državnoj razini, ne postoje drugi dokumenti javne politike u zdravstvu za ovu populaciju.

Razlike u zdravstvenom statusu stanovništva mogu se smanjiti na sljedeći način:

- › razvojem posebnih politika, programa i akcionih planova za rješavanje društvenih determinanti zdravlja koji su usredotočeni na ključna područja kao što su: rani rast i razvoj, zapošljavanje i smanjenje socijalne isključenosti i ranjivosti pojedinaca i zajednica i
- › smanjenjem nejednakosti u zdravlju (povezano sa smanjenjem socijalnih nejednakosti).

Ravnopravan pristup zdravstvenoj zaštiti vjerojatniji je kada se problemi iz dokumenata o zdravstvenoj zaštiti i ranjivosti integriraju u jedinstveni dokument politike s integriranim planom provedbe. Usklađivanje na razini dokumenata o politici korak je u smjeru osiguranja istinskog jednakog pristupa zdravstvenoj zaštiti.

Na osnovu planiranog budžeta, Ministarstvo za ljudska prava i izbjeglice svake godine potpisuje Memorandum o razumijevanju za provedbu mjera Akcionih planova u domenu zdravstvene zaštite s javnozdravstvenim zavodima Federacije, Republike Srpske i Odjeljenjem za zdravstvo i drugim službama Brčko distrikta. Ministarstvo za ljudska prava i izbjeglice do sada je izdvajalo godišnja sredstva za finansiranje aktivnosti vezanih za Rome, poduprte sredstvima entiteta, kantona i općina, kao i međunarodnih organizacija.

Romi i dalje imaju problema s pristupom zdravstvenoj zaštiti. Glavne prepreke na ovom području su nedostatak ličnih dokumenata i prijava prebivališta. Kako bi imali pristup zdravstvenom osiguranju, socijalnom osiguranju, obrazovanju i drugim osnovnim pravima, Romi moraju posjedovati osobna dokumenta koji uključuju rodne listove, osobne karte, pasoš itd. Još uvijek postoji određeni broj Roma koji nemaju lične dokumente. Ako žive u ruralnim područjima, još je teže dobiti pristup zdravstvenoj ustanovi ili osiguranju.

Na primjer, romske nevladine organizacije koje se bave pitanjem zdravstvenog osiguranja dobivaju finansijske grantove od Ministarstva za ljudska prava i izbjeglice. Za bolesne osobe koje spadaju u kategoriju neosiguranih Roma plaćaju dobrovoljno zdravstveno osiguranje u trajanju od šest mjeseci. Sredstva nisu namijenjena samo pružanju dobrovoljnog zdravstvenog osiguranja za neosigurane Rome, već za pokrivanje troškova zdravstvenih posrednika za Rome, administrativnih troškova romskih nevladinih organizacija, njihove naknade, komunalnih troškova i troškova prijevoza, kupovine zdravstvene knjižice, pokrivanja troškova preventivnih zdravstvenih pregleda za određene bolesti (rak grlića maternice, rak dojke i debelog crijeva, rak prostate), troškova organiziranja radionice o edukaciji o seksualnom i reproduktivnom zdravlju, edukaciji o općem zdravlju, zaraznim bolestima i bolestima ovisnosti itd. Pored toga, zbog siromaštva, mnogim Romima je teško pokriti dodatne troškove tijekom liječenja.²

Prema romskim predstavnicima, i dalje se bilježe pojave odbijanja liječenja. Osobito je zabrinjavajuća nemogućnost starijih Roma koji više nisu u radnoj dobi i zbog toga ne mogu se registrirati u uredima za zapošljavanje za osiguranje zdravstvenog osiguranja. Prema Analitičkom izvještaju uz dokument Komunikacija Komisije Evropskom parlamentu i Mišljenje Vijeća Komisije o zahtjevu Bosne i Hercegovine za članstvo u Evropskoj uniji, **oko dvije trećine Roma ima pristup zdravstvenim uslugama, što ovisi o tome jesu li zaposleni ili registrovani na birou za zapošljavanje ili su još uvijek u sistemu školavanja. Djeca izvan obrazovanja i stariji Romi suočavaju se s najvećim preprekama.**³

Očito je da je postignut određeni napredak u pogledu pokrivenosti Roma zdravstvenim osiguranjem. Predstavnici romskih udruženja tvrde da ovaj problem još uvijek nije zadovoljavajući zbog mnogih **prepreka koje još uvijek sprečavaju neke romske obitelji da riješe svoj status, poput starijih Roma koja nisu na popisu službe za zapošljavanje i nemaju penziju, kao ni djeca koja ne pohađaju redovito školu. Postoje i problemi s Romima, koji propuštaju mogućnost redovitog prijavljivanja na birou za zapošljavanje, što je uvjet za dobivanje zdravstvene knjižice.**

² Intervju sa Mujom Fafulićem iz Centra za podršku Romima "Romalen" Kakanj.

³ Analitički izvještaj uz dokument Komunikacija Komisije Evropskom parlamentu i Mišljenje Vijeća Komisije o zahtjevu Bosne i Hercegovine za članstvo u Evropskoj uniji; 2019.

S obzirom na usklađivanje s međunarodnim dokumentima u zdravstvenom sektoru, njihovo usklađivanje s pravnim sistemom Bosne i Hercegovine i usklađivanje domaćih propisa s međunarodnim, treba naglasiti da **reforma u oblasti zdravstva nije direktno označena kao jedan od uvjeta koje treba ispuniti u procesu stabilizacije i pridruživanja EU. To praktično znači da sav posao koji će trebati uraditi da bi se dostigli evropski standardi u ovom području ovisi o inicijativi lokalnih zainteresiranih strana i njihovom političkom dogovoru.** Krajem 2010. godine Vijeće ministara donijelo je Odluku o usvajanju dokumenta "Aktivnosti na integraciji zdravstvenog sektora Bosne i Hercegovine u Evropsku uniju". Dokument pruža pregled smjernica koje bi mogle biti od koristi vlastima u cilju jačanja zdravstvenog sektora u procesu integracije u Evropsku uniju.

Parlament Federacije Bosne i Hercegovine je 2008. godine usvojio Strateški plan razvoja zdravlja u Federaciji Bosne i Hercegovine od 2008. do 2018. godine, u kojem su utvrđeni strateški ciljevi u oblasti zdravstva i naznačeni su pravci za buduće reforme u ovoj oblasti.

Jazovi i izazovi

Nezadovoljstvo trenutnom situacijom na polju zdravstvene zaštite, posebno zdravstvene zaštite romske djece, proizlazi iz sporog ili nikakvog rješavanja problema. Stoga je potrebno **odvojiti izraze kao što su ostvarivanje prava na zdravstvenu zaštitu i primjerenost te zdravstvene zaštite.** Uz zakone i mjere koje propisuju da svako dijete mlađe od 15 godina mora imati безусловnu zdravstvenu zaštitu, često se događaju i situacije neizbježnog plaćanja pojedinih usluga. Poteškoće nastaju i iz činjenice da zdravstvene ustanove ne primaju djecu sa prebivalištem u drugom kantonu, što je poseban problem za Rome, s obzirom na njihovu sklonost migraciji unutar zemlje. Seoska područja bila su isključena zbog nedostatka informacija, pristupa i nedostatka prijevoza do zdravstvenih ustanova.

Zdravstveni sistem u Bosni i Hercegovini karakterizira fragmentacija s obzirom na činjenicu da je sistem organiziran na različite načine u Federaciji Bosne i Hercegovine, Republici Srpskoj i Brčko distriktu. Iako je ovo stari problem s kojim su svi upoznati, njega se ne može zanemariti i ne spomenuti, ali nikako ne bi trebao biti izgovor za vrlo loše stanje u zdravstvu.

Kao posljedica neprimjerenih zakonskih odredbi, **nepostojanja sistemskog pristupa u organizaciji sistema zdravstvenog osiguranja**, ugrožena su temeljna načela zdravstvene zaštite u svim aspektima kao što su pristup visokokvalitetnoj zdravstvenoj zaštiti, solidarnost i jednakost - vrijednosti u području zdravstvene zaštite, koje su zajednički definirale države članice EU, čemu Bosna i Hercegovina gravitira. Nitko ne smije biti uskraćen u pristupu zdravstvenoj zaštiti; dok je solidarnost povezana s finansijskim uređenjem sistema i potrebom da se osigura pristup svima; kapital se odnosi na jednak pristup prema potrebi, bez obzira na spol, dob, socijalni status ili sposobnost plaćanja.

Na temelju analize i intervjua obavljenih s romskim nevladinim organizacijama i predstavnicima Ministarstva za ljudska prava i izbjeglice o provedenim aktivnostima i postignutim rezultatima, kao i analize budžeta koji je dodijeljen za mjere zdravstvene zaštite u okviru Akcionog plana, vidljivo je da još uvijek **postoje odstupanja i neharmonizacija u Revidiranom akcionom planu za edukativne potrebe Roma, koji predviđa poboljšanje i pristup zdravstvu, bolju pokrivenost zdravstvenim osiguranjem, kao i povećanje opsega pružanja zdravstvenih usluga za romsko stanovništvo.** Potrošnja grantova preko zavoda za javno zdravstvo ograničila je učinak na krajnje korisnike. Obaveze zavoda za javno zdravstvo moraju se precizno odrediti prije provedbe mjera. Ministarstvo za ljudska prava i izbjeglice prebacuje grantove zavodima za javno zdravstvo, koji rade istu stvar prebacujući isti iznos odabranim romskim nevladinim organizacijama za provedbu projekta.

Aktivnosti koje romske nevladine organizacije provode u promicanju i obrazovanju o pravima u zdravstvu romske populacije bile bi učinkovitije ako bi ih državne institucije podržale kadrovskom, tehničkom i materijalnom podrškom, a ne samo finansijski. Neprihvatljiva je činjenica da romske nevladine organizacije preuzimaju dio državnih obaveza i informiraju Rome o zdravstvenom stanju i pravima pacijenata, a u isto vrijeme ih institucije ne podržavaju kroz pružanje finansijske potpore ili opciju da učestvuju u kreiranju politika. Drugo je pitanje kvalitete usluga koje ove nevladine organizacije pružaju i upitne geografske distribucije usluga.

Naredno pitanje koje zabrinjava je praćenje i evaluacija provedenih projekata u okviru javnih konkursa. Odabrane romske nevladine organizacije odgovorne su za pisanje prijedloga projekata, njihovu provedbu i izvještavanje. Javni konkursi koji su objavili Instituti za zdravstvenu zaštitu samo specificiraju administrativne uslove, bez opisa poslova, navođenja očekivanih rezultata, pokazatelja i slično. Sve to podrazumijeva da treba preispitati način provedbe Akcionog plana za Rome i trošenja dodijeljenih sredstava.

Sve odgovornosti za dostavu rezultata projekta, praćenje i izvještavanje prebačene su na romske nevladine organizacije. Nije jasno koja je uloga zavoda za javno zdravstvo, osim pisanja javnog konkursa i objave prikupljenih podataka. Još jedna stvar koja privlači pažnju povezuje se s tim da **ne postoji jedinstven način i sadržaj izvještavanja o potrošenim sredstvima kako bi se omogućilo praćenje rashoda prema njihovoj namjeni.**

Preporuke:

- ✳ Potrebno je odlučnije pokrenuti inicijative za promjenu propisa o zdravstvenom osiguranju kako bi se problem neosiguranih osoba riješio na sistematičan i trajan način.
- ✳ Utvrditi točno obaveze institucija za javno zdravstvo u provođenju programa zdravstvene zaštite i uspostaviti jedinstven način finansijskog izvještavanja o potrošenim sredstvima kako bi se izbjeglo nenamjensko trošenje.
- ✳ Osiguravanje pristupa zdravstvenoj zaštiti pružanjem točnih i ažurnih podataka o broju pripadnika romske nacionalne manjine.
- ✳ Prikupljanje podataka o zdravstvenom stanju u romskim zajednicama koji bi služili kao vodilja za kreatora glavnih politika.
- ✳ Kreiranje i provedba programa za prevenciju bolesti.
- ✳ Nastavak s angažiranjem romskih posrednika.
- ✳ Pokušati potaknuti programe angažiranja mobilnih timova koji su se brinuli o mjerama preventivne zdravstvene zaštite za Romkinje i njihovu djecu, posebno u sredinama u kojima Romi žive u velikom broju u lošim higijenskim i sanitarnim uvjetima.
- ✳ Kreirati informativne i edukativne kampanje u suradnji s predstavnicima romske populacije u Bosni i Hercegovini. Istovremeno organizirati periodična testiranja u romskim zajednicama (mobilni timovi).
- ✳ Uspostaviti praksu poboljšanja higijensko-epidemioloških uvjeta u romskim naseljima kroz partnerstvo zdravstvenih ustanova i romskih udruženja.
- ✳ Jačanje volonterizma u lokalnim zajednicama.
- ✳ Osmišljavanje programa za pripravnike studente dodiplomskog studija medicinskog fakulteta i diplomaca srednjih medicinskih škola u romskim zajednicama. Na taj način studenti kao budući liječnici i medicinske sestre mogu dobiti priliku da se upoznaju i senzibiliziraju se s problemima s kojima se Romi susreću. Kroz posebno osmišljene programe u suradnji s romskim nevladinim organizacijama na različitim lokacijama u Bosni i Hercegovini studenti mogu prikupljati različite vrste informacija koje su bitne za poboljšanje zdravstvene zaštite. Informacije se mogu prikupljati putem posebno osmišljenog i standardiziranog upitnika. Osim toga, studenti mogu pružiti osnovne zdravstvene preglede, stvoriti bazu podataka o onima koji nisu pokriveni zdravstvenim osiguranjem i dati savjete onima za koje se sumnja da pate od nekih bolesti, organizirati edukativne radionice o općem zdravstvenom stanju, zaraznim bolestima i bolestima ovisnosti, seksualnom i reproduktivnom zdravlju itd. Ovi programi ne zahtijevaju značajna finansijska sredstva i mogu se ponavljati svake godine i postati praksa na sedam medicinskih fakulteta u zemlji.

OBRAZOVANJE

Obrazovanje je jedna od najvažnijih tema u evropskom javnom i političkom diskursu, te su ciljevi u ovom polju inkorporirani u Strategiji Evropa 2020, Evropskom stupu socijalnih prava, Ciljevima održivog razvoja i EU okviru za nacionalne strategije integriranja Roma. Komisija EU surađuje sa ekonomijama Zapadnog Balkana i Turskom na jačanju konkurentnosti, dugoročnom rastu i otvaranju novih radnih mjesta.

Evropska komisija objavila je ocjene Programa ekonomskih reformi (ERP) za Bosnu i Hercegovinu. Procjene Programa ekonomskih reformi daju analizu prioriteta strukturne reforme u zemlji, uključujući ključne ekonomske, poslovne i sektorske izazove. Ocjena je postala jedna od ključnih komponenti procesa proširenja posljednjih godina. Evropski stup socijalnih prava po prvi put igra sastavnu ulogu u procjenama, pružajući okvir za identifikovanje ključnih prioriteta. Stup socijalnih prava namijenjen je pružanju novih i učinkovitijih prava građanima. Temelji se na 20 ključnih načela, raspoređenih u tri kategorije: jednake mogućnosti i pristup tržištu rada; poštenu uvjeti rada; socijalna zaštita i inkluzija. **Evropski stup socijalnih prava (EPSR) može biti od velike pomoći u poboljšanju stanja u prioritetnim sektorima za Rome i kako se to može prevesti u korist romske zajednice.** U tom smislu, načela Evropskog stupa socijalnih prava bi mogla biti faktori sinergije između primjene načela jednakog pristupa Evropskog stupa socijalnih prava i daljnjih koraka ka uspješnijoj integraciji Roma. **Bosna i Hercegovina je usvojila niz zakona i politika kojima se svakom djetetu pruža pravo na kvalitetno obrazovanje i jednake mogućnosti, ali način i kvaliteta provedbe ostaju upitni. Romi još uvijek prečesto zaostaju kad je riječ o pristupu obrazovnim mogućnostima na ravnopravnoj osnovi s konstitutivnim narodima.** Postojeći pravni i politički alati, uključujući ciljane akcije na obrazovanju Roma, kao i postupci za kršenje zakona, nisu tako učinkoviti kao što bi trebali biti u izazovu ukorijenjenim obrascima isključenosti i diskriminacije Roma.

Postoji široka razlika u obrazovnim mogućnostima i rezultatima po cijeloj Bosni i Hercegovini. **Pristup mogućnostima učenja, uspjeh u školi i šanse za visoko obrazovanje i daljnje učenje ostaju društveno i geografski podijeljeni.** U mnogim slučajevima, obrazovni sistem nije povoljan uslijed nejednakog finansiranja i dodjele resursa, te manjim nagrađivanjem i obogaćivanjem iskustava učenja za različite ciljne skupine. Kao takav, obrazovni se sistem može okarakterizirati kao nejednak za sve. Socio-ekonomska pozadina, invalidnost, etnički, rodni, geografski položaj i ostali faktori još uvijek snažno utječu na obrazovne mogućnosti ljudi, iskustvo učenja i ishode obrazovanja. Cijele društvene skupine kao što su Romi, konstantno postižu slabije rezultate u obrazovanju - uprkos prisutnosti političkih inicijativa koje su namijenjene otklanjanju tih nejednakosti. Nadalje, te se razlike u obrazovanju odražavaju i produbljuju kroz druge nejednakosti u zapošljavanju, zdravstvu, stanovanju itd.

Od svih mjera predviđenih obrazovnim politikama koje se razlikuju od kantona do kantona u Federaciji Bosne i Hercegovine i onima koje se primjenjuju u nadležnim institucijama Republike Srpske uglavnom se obraća pažnja na mjere kojima se pokušava poboljšati obrazovni nivo ne-

Roma kao što je sprečavanje napuštanja škole; poticanje završetka srednjoškolskog obrazovanja i nastavak visokog obrazovanja; ili obezbjeđenjem stipendije, finansijske ili druge potpore za naknadu materijalne štete djeci ratnih veterana i invalida, nositelja ratnih počasti.

Aktivnosti kao što su strukovno osposobljavanje, podrška razvoju karijere i cjeloživotno učenje ne uključuju Rome iako se te aktivnosti bave nekim ključnim preprekama u uspješnom prijelazu s obrazovanja na zapošljavanje s kojim se susreću mladi Romi. Velika većina obrazovnih tijela smatra posredovanje u promicanju pristupa obrazovanju jednim od svojih glavnih dostignuća, a vrlo malo se bavi specifičnim mjerama koje su posredovanje imale kao njihov glavni fokus. Ova druga aktivnost ostvarena je jer su romski medijatori (tamo gdje postoje) igrali značajnu ulogu. Posebno, među tim mjerama su sprečavanje napuštanja škole; poticanje završetka srednjeg obrazovanja; te komunikacija sa romskim obiteljima kako bi se osigurao upis djece u osnovnu školu.

Obrazovanje Roma mjereno upisom u obrazovanje u ranom djetinjstvu, upisom u obavezno obrazovanje i sprječavanjem ranog napuštanja škole općenito se poboljšalo. Informacije izvještene za 2017. godinu pokazuju da je Bosna i Hercegovina uložila svoje resurse prvenstveno u ona područja u kojima je primijećeno poboljšanje - rješavanje problema ranog napuštanja škole, prevazilaženje nedostataka prilikom upisa u školu i jačanje napora za dovršenje osnovnog obrazovanja.

Provedba Revidiranog akcionog plana o obrazovnim potrebama Roma je fragmentirana, nije organizirana, nesistematizirana je i ima vrlo slabe rezultate i korake prema naprijed. Napori nekih općina vrijedni su hvale i napredak je vidljiv, ali ti su primjeri rijetki i nedovoljni. **Poseban izazov predstavlja činjenica da u Bosni i Hercegovini ne postoji škola koja podučava romski jezik kao izborni predmet.** Uz to, potrebno je naglasiti da nisu osigurana finansijska sredstva, ali postoje vladine inicijative za uvođenje romskog jezika i kulture.

Predškolski odgoj

Okvirni zakon o predškolskom odgoju i obrazovanju u Bosni i Hercegovini kroz nekoliko članaka zakona zabranjuje diskriminaciju, predviđa pravo na jezik, jednak pristup i jednake mogućnosti obrazovanja, poštovanje vjerske slobode, obavezno uključivanje djece u predškolsko obrazovanje, jednak pristup javnim i privatnim predškolskim ustanovama i pruža pravnu osnovu za ostvarivanje prava na pristup i ravnopravno učešće u predškolskom obrazovanju za svu djecu.

Uz to, članak 46. Okvirnog zakona o predškolskom odgoju i obrazovanju u Bosni i Hercegovini kaže da budžet osnivača mora osigurati sredstva za finansiranje obrazovanja romske djece u predškolskim ustanovama.

Zakon također jasno uređuje pitanje prava na predškolski odgoj i obrazovanje za djecu bez roditeljskog staranja, djecu s posebnim obrazovnim potrebama, djecu s invaliditetom, djecu civilnih žrtava rata, djecu nezaposlenih roditelja, djecu samohranih roditelja, djecu korisnika socijalna davanja i djecu redovitih studenata kao i pravo na zdravstvenu zaštitu za sve korisnike prava na predškolski odgoj i obrazovanje.

Okvirni zakon predviđa obavezno predškolsko obrazovanje za svu djecu u godini koja prethodi osnovnoj školi, a u praksi nedostaje jednoobraznost u provođenju ove zakonske odredbe. Stoga, **kad je u pitanju obavezni program za djecu u godini prije škole, Okvirni zakon propisuje da je ovaj program obavezan i besplatan za svu djecu te da sredstva za njegovu realizaciju osigurava osnivač predškolske ustanove.** Osnivači mogu biti domaće i strane pravne i fizičke osobe, dok za javne institucije osnivači mogu biti općinsko ili gradsko vijeće, kantonalna skupština ako su od javnog interesa.

U Kantonu Sarajevo, Ministarstvo za obrazovanje, nauku i mlade ima odgovornost finansirati provedbu programa obaveznog predškolskog odgoja i obrazovanja u javnim ustanovama. U Unsko-sanskom kantonu Ministarstvo obrazovanja, nauke, kulture i sporta nema obavezu finansiranja programa obaveznog predškolskog odgoja i obrazovanja budući da su osnivači općine koje trebaju finansirati privatne predškolske ustanove na temelju odluke općinskog Vijeća. Ovaj zakon nije usklađen s Okvirnim zakonom o predškolskom obrazovanju. Osnivač osigurava sredstva za obavljanje predškolskih aktivnosti. Ulaganje u razvoj javnog predškolskog obrazovanja - u ustanove, povećanje kapaciteta itd. izravno je uvjetovano razinom razvijenosti općina, njihovom ekonomskom snagom. Stanje predškolskog obrazovanja varira ovisno o značajnim razlikama u okruženju u smislu upisnih kapaciteta predškolskih ustanova, kvalitete obrazovanja, apsorpcijske sposobnosti inkluzije djece s poteškoćama i djece koja dolaze iz nepovoljnog okruženja, kao i o plaćama i drugim naknadama zaposlenim stručnjacima predškolskih ustanova. Nerazvijene općine izdvajaju manje za sufinansiranje predškolskih ustanova, što automatski povećava cijenu koju plaćaju roditelji, zbog čega se u nekim područjima smanjuje broj djece u vrtićima.

Osnivač osigurava sredstva za predškolski odgoj za:

- › plaće i druga primanja zaposlenih,
- › materijalne troškove,
- › kupovinu osnovne opreme i namještaja,
- › nastavni materijal i igračke itd.

Sredstva za provedbu kraćih i specijaliziranih programa rada i troškove hrane za djecu osiguravaju korisnici usluga.

Nadležna ministarstva osiguravaju sredstva za:

- › dio didaktičkih materijala i igračaka u javnim predškolskim ustanovama,
- › stručno usavršavanje osoblja predškolskih javnih ustanova,
- › razvoj programa rada predškolskog uzrasta,
- › evaluaciju programa rada predškolskog uzrasta,
- › finansiranje programa predškolskog obrazovanja i odgoja u godini prije upisa u školu.

Problem je nastao u postupku donošenja entitetskih ili kantonalnih zakona o predškolskom odgoju i obrazovanju, jer nisu osigurali usklađivanje odredbe o obaveznom predškolskom odgoju i obrazovanju prije polaska u školu s odredbom utvrđenom Okvirnim zakonom.

Analizom zakonodavnog okvira kojim se uređuje pitanje predškolskog odgoja i obrazovanja, osnivač predškolske ustanove osigurava sredstva potrebna za uspostavu, djelovanje i provedbu programa predškolskog odgoja, u skladu s pedagoškim standardima i normama za predškolski odgoj, dok programe predškolskog odgoja, osim obaveznog predškolskog odgoja, mogu finansijski podržati i roditelji predškolske djece, kroz donacije. Sredstva za provedbu kraćih i specijaliziranih programa rada i troškova prehrane djece osiguravaju korisnici usluga. Odgovornosti nadležnih obrazovnih tijela ogledaju se u osiguravanju sredstava za nabavku dijela didaktičkog materijala, stručnog usavršavanja osoblja u obrazovanju, izrade programa rada predškolskog odgoja, ocjene programa predškolskog rada i dijelu sredstava za provedbu specijaliziranih programa rada.

Zakonom o predškolskom vaspitanju i obrazovanju u Republici Srpskoj predškolski odgoj nije propisan kao obavezan program prije upisa u osnovnu školu, ali ostaje kao opcija i stvar izbora.

Također, u Federaciji Bosne i Hercegovine, neki kantoni, poput Srednjobosanskog, Hercegovačko-neretvanske, Zapadnohercegovačke još nisu usvojili zakone o predškolskom odgoju i obrazovanju, što je bilo potrebno učiniti u roku od šest mjeseci nakon stupanja na snagu Okvirnog zakona, te stoga nisu uspostavili obavezan oblik predškolskog obrazovanja djece prije škole. Stoga je predškolski program u ovim kantonima fakultativan, tj. osnivači nemaju obavezu finansirati ga.

Ograničena je svijest o važnosti ranog odgoja i obrazovanja među roditeljima i zainteresiranim stranama u obrazovanju, što implicira da se predškolsko obrazovanje često smatra brigom o djeci, a ne kao prilika za obrazovanje i razvoj.

Obavezni predškolski programi ili nisu provedeni ili se samo djelomično provode na području Unsko-sanskog, Hercegovačko-neretvanskog i Zapadnohercegovačkog kantona.

U ostalim administrativnim jedinicama njihovo trajanje varira od 150 (npr. Brčko) do 300 sati godišnje (npr. kanton 10). Štoviše, u nekim dijelovima zemlje obavezni predškolski programi provode se cijele godine, dok u drugim djeluju samo oko tri mjeseca. U nekim se administrativnim jedinicama takvi programi provode u školama. Međutim, ne postoje dokazi o korisnosti ili učinkovitosti bilo kojeg od tih načina.

Situacija na terenu znatno se razlikuje od one propisane Okvirnim zakonom kao obaveze, pa se postavlja pitanje je li primjena zakona izbor ili obaveza i koje su glavne prepreke dosljednoj primjeni ne samo Okvirnog zakona, ali i zakona usvojenih na prijedlog nadležnih obrazovnih tijela na entitetskoj ili kantonalnoj razini.

Analiza koju je proveo “Centar za poslovnu afirmaciju” (CPA)⁴ pokazala je da Bosna i Hercegovina ima neučinkovit sistem podrške predškolskom obrazovanju, koji se temelji na subvencioniranju rada javnih institucija. Da bi se uklonila ova vrsta neadekvatne raspodjele sredstava, potrebno je provesti niz reformi u predškolskom odgoju, točnije, potrebno je u sistem subvencioniranja uključiti privatne vrtiće kako bi se istovremeno podržao razvoj privatnog sektora koji je osnova današnjeg socio-ekonomskog razvoja.

Nadalje, u Platformi za razvoj predškolskog odgoja i obrazovanja u Bosni i Hercegovini za period 2017-2022, cilj 4,⁵ “Ojačati inkluziju” jedan je od specifičnih strateških ciljeva predškolskog obrazovanja. Cilj 4 opravdava potrebu za povećanjem inkluzije djece s invaliditetom, darovite djece, djece iz rizičnih obitelji, romske djece, djece iz ruralnih područja, djece slabijeg socio-ekonomskog položaja, djece bez roditeljskog staranja, djece nezaposlenih roditelja i djece iz drugih ranjivih društvenih skupina. U okviru navedenog specifičnog cilja definirano je osam aktivnosti, čijom će se provedbom ostvariti spomenuti cilj, a jedna specifična aktivnost povezana je s romskom djecom i glasi: “Sistemske povećavati obuhvat cjelovitim razvojnim programima djece iz siromašnih obitelji, obitelji u riziku, djece nezaposlenih roditelja, djece Roma, djece bez roditeljskog staranja, i sl.”

Platforma predstavlja okvir za djelovanje nadležnih obrazovnih tijela u usklađivanju politika razvoja predškolskog obrazovanja s ciljevima Evropske unije i Ujedinjenih naroda, razvijanjem vlastitih strategija, planova i drugih dokumenata koji podržavaju razvoj predškolskog obrazovanja. Istodobno, Platforma objedinjuje ciljeve predškolskog obrazovanja i odgovarajućih aktivnosti, grupiranih u stubove koji se odnose na povećanu pokrivenost djece predškolskim obrazovanjem, osiguranje kvalitete, redovito finansiranje, uključivanje i podizanje svijesti o društvu. Platforma je usvojena 12. maja/svibnja 2017. godine.

⁴ <https://cpa-bih.org/vacuerizacija-obrazovanja/>

⁵ Usvojena je Platforma za razvoj predškolskog obrazovanja u Bosni i Hercegovini za period 2017-2022. - Ministarstvo civilnih poslova Bosne i Hercegovine, u suradnji s nadležnim prosvjetnim tijelima u Bosni i Hercegovini, u periodu 2015-2016. godine, uz podršku UNICEF-a u Bosni i Hercegovini.

Program "Podrška projektima za unapređenje inkluzivnosti predškolskog i osnovnog obrazovanja" provodi se javnim konkursom Federalnog ministarstva obrazovanja i znanosti. Sve javne predškolske ustanove, javne osnovne škole i nevladine organizacije pozvane su da projekt provode u suradnji s javnim obrazovnim ustanovama. Iako se projekti usmjereni na skupine djece s poteškoćama uglavnom pozivaju na javni konkurs, škole koje provode projekte usmjerene na poboljšanje uključenosti romske djece u predškolsko i osnovno obrazovanje mogu također podnijeti svoj projektni prijedlog na taj javni konkurs.

S druge strane, uspješno uključivanje romske djece u predškolski odgoj nije moguće bez osiguravanja potrebnih resursa koji bi omogućili da predškolski odgoj i obrazovanje bude besplatan za ovu skupinu djece. Stoga Platforma za razvoj predškolskog obrazovanja u Bosni i Hercegovini s pravom kaže da predškolski odgoj treba biti uključen u budžete entiteta, kantona, Brčko distrikta, Bosne i Hercegovine i lokalnih zajednica (zdravstvo, obrazovanje, socijalna zaštita) u statusu stalnog korisnika budžeta.

U Unsko-sanskom i Srednjobosanskom kantonu još uvijek se nije počela provoditi odredba kantonalnih zakona o predškolskom odgoju, koja zahtijeva upis sve djece u predškolski odgoj i to u godini prije upisa u osnovnu školu. S druge strane, u Hercegovačko-neretvanskom kantonu još nije donesen novi Zakon o predškolskom odgoju, dok stari nije usklađen s Okvirnim zakonom o predškolskom odgoju i obrazovanju u Bosni i Hercegovini, a predškolski odgoj i dalje nije propisan kao obavezan u godini prije osnovne škole.

U dokumentu "Reforma obrazovanja u Bosni i Hercegovini kroz prizmu inkluzije romske manjine. Analiza javnih politika i Prijedlog novog akcionog plana za nadležne institucije" iz 2018. godine navodi se da je samo 1,5 procenata romske djece predškolske dobi obuhvaćeno nekim oblikom odgoja i obrazovanja predškolskog uzrasta.⁶

Podaci predstavljeni u Godišnjem izvještaju implementiranja Nacionalne strategije za Rome u Bosni i Hercegovini, pod-cilj 1.1. i mjere 1.1.1. - 1.1.5. akcionog plana u kontekstu odredbi Okvirnog zakona o predškolskom obrazovanju u Bosni i Hercegovini, **može se zaključiti da je provedbena dinamika reforme obrazovanja prespora, a strateški ciljevi i mjere za uključivanje romske djece u predškolski odgoj teško ostvarivi.**

Objektivne mjere kvalitativnog uspjeha rada predškolskih ustanova nisu provedene, tako da se trenutačno roditelji mogu pouzdati samo u subjektivnu procjenu kvalitete rada predškolskih ustanova.

⁶ Mirna Jančić Doyle, "Reforma obrazovanja u Bosni i Hercegovini kroz prizmu inkluzije romske manjine. Analiza javnih politika i Prijedlog novog akcionog plana za nadležne institucije". Kali Sara. Romski informacijski centar. Analizu je grantom podržao Fond za otvoreno društvo iz Bosne i Hercegovine, januar/siječanj 2018. Str. 13. Ova informacija je dobivena od UNICEF-a.

Osnovno obrazovanje

Najvažniji dokumenti usvojeni na razini Bosne i Hercegovine koji su relevantni za oblast osnovnog obrazovanja učenika su Revidirani akcioni plan Bosne i Hercegovine o obrazovnim potrebama Roma i Okvirni zakon o osnovnom i srednjem obrazovanju u Bosni i Hercegovini. **Okvirni zakon o osnovnom i srednjem obrazovanju Bosne i Hercegovine** svojim odredbama predviđa dostupnost i obavezu osnovnog obrazovanja za svu djecu bez ikakve diskriminacije po bilo kojoj osnovi. Postoji čitav niz odredaba spomenutog zakona. Ove se odredbe Okvirnog zakona ne bave isključivo pitanjem obrazovanja romskih učenika, već pružaju pravni okvir (na državnoj razini) koji osigurava najveći stupanj poštivanja ljudskih prava i sloboda svih polaznika osnovnog obrazovanja, uključujući romske učenike. S druge strane, kantoni u Federaciji Bosne i Hercegovine imaju nadležnost donositi propise koji će osigurati dosljedno provođenje navedenih odredaba Okvirnog zakona, kao i njihovu primjenu u obrazovnoj praksi. Istekli su strateški pravci za razvoj obrazovanja u Bosni i Hercegovini s provedbenim planom 2008-2015, dok novi strateški dokument za oblast obrazovanja u Bosni i Hercegovini ne postoji. Trenutno ne postoji dokument politike koji bi pratio mjere definirane u Revidiranom akcionom planu za obrazovanje, a koji je posvećen pitanju povećanja uključenosti i ravnopravnog učešća u kvalitetnom osnovnom obrazovanju romske djece.

Podrška uklanjanju prepreka pristupu i ravnopravnom učešću romske djece u predškolskom i osnovnom obrazovanju uvelike je smanjena na projektne aktivnosti i intervencije provedene u određenom vremenskom periodu. Postoji niz primjera dobre prakse podrške međunarodnih i domaćih nevladinih organizacija kao i institucija lokalne uprave različitih razina vlasti. Može se primijetiti, međutim, da nedostaje sistemski pristup i posvećenost svih relevantnih (prvenstveno) domaćih institucija da se uključe u podršku uspješnom uključivanju Roma u predškolsko i osnovno obrazovanje pružanjem finansijske potpore iz svojih budžeta za osiguranje besplatnog predškolskog i osnovnog obrazovanja za romsku djecu.

Tempo provođenja reforme obrazovanja je spor kada je u pitanju postizanje ciljeva i mjera navedenih u strateškim i pravnim dokumentima koji se odnose na uključivanje Roma u predškolsko i osnovno obrazovanje.

Kako bi osigurali kvotu za upis romske djece u srednje škole, Ministarstvo prosvjete i kulture Republike Srpske dalo je pismenu suglasnost za upis osmero romske djece u srednje škole koje nemaju dovoljno bodova, izravno pozivajući se na Akcioni plan za obrazovanje Roma. Šef Odjeljenja za obrazovanje Brčko distrikta, pozivajući se na plan, uputio je pismo srednjim školama Brčko distrikta tražeći obavezan upis za svu romsku djecu koja su se prijavila za upis u srednje škole. U Federaciji Bosne i Hercegovine nema takvih primjera.

Prema Akcionom planu Bosne i Hercegovine za obrazovne potrebe Roma, mjesna zajednica izdvaja budžetska sredstva za 21 procenat romskih učenika u srednjim školama za nabavku udžbenika i prijevoz. Mjesna zajednica osigurava i stipendije za manji broj romskih studenata.

Strukovno obrazovanje i osposobljavanje (SOO) nije prilagođeno potrebama mladih Roma. Mjesne zajednice i lokalno civilno društvo vrlo su rijetko dio savjetodavnog procesa za stvaranje programa strukovnog obrazovanja i osposobljavanja i koordinacije pružanja usluga mladim Romima. Postojeći tečajevi i obuke nisu usklađeni s potrebama, uvjetima i planovima lokalnog zapošljavanja i samozapošljavanja.

Federalno ministarstvo obrazovanja i nauke ima program vezan za visoko obrazovanje pod nazivom “Poticajno obrazovanje Roma, građana Bosne i Hercegovine sa prebivalištem u Federaciji Bosne i Hercegovine, koji studiraju na javnim visokoškolskim ustanovama u Bosni i Hercegovini”, a koji se također provodi javnim konkursom Ministarstva.

Fond za studentske zajmove je institut koji je Vlada Federacije Bosne i Hercegovine osnovala 16. novembra/studenog 2006. godine u Sarajevu. Fond je osnovan s ciljem poticanja osiguravanja sredstava, podrške i omogućavanja studentima da studiraju na priznatim visokoškolskim ustanovama, tj. sveučilištima u Federaciji Bosne i Hercegovine.

Izrađeni strateški dokumenti na državnoj razini nisu popraćeni odgovarajućim politikama i programima s dodijeljenim sredstvima koja bi učinkovito rješavala pitanje Roma i drugih ranjivih skupina. Nedovoljno integriranje Roma u obrazovanje je također posljedica slabe posvećenosti donositelja politika. Iako je inkluzija uvedena u škole, kao i u okvirne zakone i strategije prije petnaest godina, do sada je imala vrlo sporadičnu implementaciju.

Preporuke

- ✳ Glavna preporuka je predvidjeti finansiranje za implementaciju aktivnosti predviđenim u Okvirnom akcionom planu za obrazovanje.
- ✳ Formirati stručnu grupu sastavljenu od predstavnika svih nadležnih institucija, uključujući predstavnike Roma, da izrade nacrt provedbenog plana za Okvirni akcioni plan obrazovanja.
- ✳ Nadgledati realizaciju Okvirnog akcionog plana obrazovanja s ciljem davanja prijedloga o njegovoj učinkovitoj realizaciji i mogućoj reviziji, kako bi se on uskladio sa stvarnim stanjem na terenu.

- ✳ Institucionalni i društveni rad sa Romima koji su roditelji djece u školskom dobu. Mjesne zajednice bi trebale razviti plan sa posebnim mjerama kako bi se spriječilo rano napuštanje škole. Potrebno je uključiti romske medijatore za obrazovanje.
- ✳ Uključiti romsku djecu u predškolsko obrazovanje i obezbijediti im besplatno pohađanje, uz dodatno finansiranje od strane općina za osoblje, prevoz djece, ishranu, izlete i ostalo.
- ✳ Uvesti vannastavne aktivnosti u školama kako bi se romskoj djeci pomoglo da savladaju obrazovni materijal. Mjesne zajednice bi trebale biti aktivnije kako bi stimulirale romsku djecu da uspješno završe osnovnu školu i nastave školovanje.
- ✳ Osigurati stipendije svim romskim učenicima koji pohađaju srednjoškolsko obrazovanje.
- ✳ Usvojiti međusektorski pristup (zdravstvo, obrazovanje, socijalna skrb, finansije, itd.) u sektoru obrazovanja.
- ✳ Osigurati jedinstveno rješenje u cijeloj Bosni i Hercegovini kako bi sva romska djeca mogla biti uključena besplatno u kvalitetno predškolsko i osnovno obrazovanje.
- ✳ Ugraditi ciljeve i mjere iz Okvirnog akcionog plana obrazovanja u entitetske i kantonalne strateške dokumente i akcione planove za obrazovanje.
- ✳ Izraditi plan za nastavnike, roditelje i sve učenike s ciljem uklanjanja stereotipa i diskriminacije u obrazovanju.
- ✳ Osigurati učešće Roma u udruženjima roditelja i nastavnika.
- ✳ Uvesti romski jezik kao izborni predmet u osnovne škole i upoznavanje kulture i tradicije Roma, u skladu s postojećim zakonskim propisima.
- ✳ Osnovati komitet kvalificiranih romskih medijatora u školama, općinama ili ministarstvima obrazovanja koji će raditi na kontinuiranoj suradnji s romskim zajednicama radi povećanja broja upisanih Roma i praćenja pohađanja i završetka osnovnog obrazovanja.
- ✳ Razviti programe za odrasle Rome koji će im omogućiti da završe osnovno i srednje obrazovanje.
- ✳ Uvesti programe sponzoriranja obrazovanja za djecu i mlade kroz poboljšanu suradnju s privatnim sektorom.

STANOVANJE

Do sada najveća sredstva su dodijeljena za smještaj Roma i drugih ranjivih grupa. Izgradnja ili obnova stambenih objekata, tj. infrastrukture su najkompleksnija pitanja i zahtijevaju ozbiljne pripreme aktivnosti i dobru koordinaciju između različitih zainteresiranih strana. Opći je dojam da postoji dobra volja i posvećenost ključnih ljudi u općinama, što je dobar početak za učinkovito rješavanje potreba stanovanja.

Jazovi i izazovi

U Bosni i Hercegovini ne postoji pravni ili institucionalni okvir na državnom nivou koji bi definirao politiku stambenog zbrinjavanja. Bosna i Hercegovina se još uvijek nije suočila s izazovom definiranja politike stambenog zbrinjavanja, koja također uključuje definiranje socijalnog stanovanja. U tom će procesu sigurno morati uzeti u obzir potrebe različitih društvenih grupa za različitim oblicima pomoći u rješavanju stambenih potreba, kao i stvarne mogućnosti da se osiguraju odgovarajuća sredstva za provedbu politike stambenog zbrinjavanja. Bosna i Hercegovina je ratificirala Revidiranu evropsku socijalnu povelju 2008. godine, ali ne i članak 31 koji se odnosi na pravo stambenog zbrinjavanja. Međunarodni pakt o ekonomskim, socijalnim i kulturnim pravima i Univerzalna deklaracija o ljudskim pravima adresiraju osnovna prava **na smještaj i sklonište u hitnim slučajevima**, stoga je obaveza vlasti u Bosni i Hercegovini da ih uzmu u obzir kada implementiraju politike i projekte o stanovanju. **Cilj održivog razvoja 11.1 i načelo 19. Evropskog stupa socijalnih prava** pozivaju zemlje da osiguraju pravo na odgovarajuće stanovanje.

U ovom trenutku Bosna i Hercegovina prolazi kroz izazov pronalaska modela i sistema s jasno definiranim ciljevima, strukturom, tehnikama funkcioniranja, ljudima, finansijskim sredstvima i načinima interne i vanjske komunikacije. Do sada ove **elemente sistema formalno i pravno su usvajala nadležna tijela kroz dokumente javne politike, strategiju, zakone, propise i standarde kvalitete.**

Iako ne postoji politika stambenog zbrinjavanja na državnom nivou, postoje neki modeli socijalnog stanovanja za koje su u odgovorni entiteti, kantoni i općine. Republika Srpska i gotovo svi kantoni u Federaciji Bosne i Hercegovine su usvojili Zakon o socijalnom stanovanju što je ohrabrujuće, ali to neće biti dovoljno za rješavanje izazova. Preostaje donošenje dokumenata sektorske politike koji će se izričito pozivati na Rome kako bi se maksimizirala učinkovitost glavnih intervencija. To će uvelike ublažiti stambene probleme romske populacije uzrokovane nedostatkom zakonodavstva, zajedničkih nadležnosti i nedostatkom finansijskih sredstava i pružit će priliku nižim razinama vlasti da aktivnije sudjeluju u provedbi Akcionog plana za rješavanje problema Roma u oblastima zapošljavanja, stambenog zbrinjavanja i zdravstvene zaštite.

Zakon o socijalno-neprofitnom stanovanju Zeničko-dobojskog kantona u članku 5. Zakona posebno navodi Rome među ranjive grupe. Nadalje, isti članak utvrđuje uvjete i prioritete za rješavanje stambenih potreba.

Posebni uvjeti za utvrđivanje reda prioriteta za rješavanje stambenih potreba lica su: (a) stambeni status; b) visina prihoda; c) zdravstveno stanje; d) invalidnost; e) broj članova domaćinstva; f) imovinsko stanje. U određivanju reda prvenstva po posebnim uvjetima iz stava 1 ovog člana prednost će imati lica koja pripadaju ranjivim društvenim grupama: mladi, djeca bez roditeljskog staranja, samohrani roditelji, lica preko 65 godina starosti, samačka domaćinstva, osobe s invaliditetom, civilne žrtve rata, raseljene osobe i povratnici, Romi i druge socijalno ugrožene skupine. Vlada kantona i jedinice lokalne samouprave u okviru svakog pojedinačnog programa socijalno-neprofitnog stanovanja bliže će propisati uvjete i kriterije za rješavanje stambenih potreba korisnika socijalno-neprofitnog stanovanja.⁷

Zakon o socijalnom stanovanju Republike Srpske ne cilja Rome kao specifičnu ranjivu skupinu, ali u članku 4. stavku 1, zabranjena je diskriminacija na temelju rase, boje, spola, jezika, političkog, nacionalnog i vjerskog opredjeljenja ili mjesta rođenja. Isti zakon nameće obavezu Vladi Republike Srpske da izradi prijedlog Strategije Republike Srpske za socijalno stanovanje u periodu od deset godina, koji bi trebala usvojiti Skupština Republike Srpske i provesti kroz petogodišnje akcijske planove na razini entiteta i općina. Prema Zakonu, u ranjive skupine spadaju osobe čiji materijalni, socijalni ili psihološki status zahtjeva pomoć u stambenom zbrinjavanju zbog svog nepovoljnog položaja u odnosu na ostale kategorije stanovništva. Ova populacija je podijeljena u sljedeće grupe:

- › izbjeglice i raseljene osobe, uključujući osobe vraćene u Bosnu i Hercegovinu prema sporazumima o readmisiji,
- › Romi,
- › starije osobe,
- › mladi, s fokusom na mlade bračne parove koji si ne mogu priuštiti prvu nekretninu,
- › domaćinstva s izuzetno niskim primanjima i korisnici socijalnih davanja ili drugih oblika materijalne pomoći,
- › stručnjaci od posebnog interesa za razvoj lokalne zajednice i njenih institucija; osobito ranjive skupine: beskućnici, migranti, civilne žrtve rata, osobe s invaliditetom i posebnim potrebama, samohrani roditelji, djeca bez roditelja itd.

Treba napomenuti da gore navedene kategorije ne uključuju domaćinstva i osobe bez ikakvih primanja jer nisu u mogućnosti platiti zakupninu propisanu Zakonom ili komunalije.

Iako postojeće zakonodavstvo ne sprečava izravno razvoj socijalnog stanovanja kao jedan od modela za stambeno zbrinjavanje Roma, vrlo je teško pronaći model zbog restriktivnih propisa

⁷ Zakon o socijalno-neprofitnom stanovanju Zeničko-dobojskog kantona.

(zabrana raspolaganja državnom imovinom, ograničenja budžetske potrošnje i zaduživanja lokalne samouprave, problemi sa zastarjelim prostornim i urbanističkim planovima, građevinskim zemljištem itd.), zbog čega se malo općina odlučuje za ovu vrstu stanovanja.

Međutim, neke su općine u praksi pokazale da su politički napori, kao i vještina i sposobnost lokalne administracije ključni za provedbu takvih projekata. Šest općina (Srebrenica, Prijedor i Banja Luka u Republici Srpskoj, te Tuzla, Goražde i Mostar u Federaciji Bosne i Hercegovine) razvile su strategiju socijalnog stanovanja. Uspjeh predviđenih aktivnosti ovisit će o lokalnim zajednicama i njihovoj političkoj odluci i sposobnosti mapiranja romskih domaćinstava bez odgovarajućih uslova stanovanja, s posebnim naglaskom na Rome beskućnike, kao i sastavljanju popisa potencijalnih korisnika programa socijalnog stanovanja na njihovim teritorijama.

Dodatni problem čine izmjene i dopune Zakona o prebivalištu ("Zakon o izmjenama i dopunama Zakona o prebivalištu i boravištu državljana Bosne i Hercegovine", "Službeni glasnik", br. 58/15) koje su stupile na snagu tijekom 2015. godine, prema kojima osoba mora podnijeti dokaz o prebivalištu na određenoj adresi (tj. dokaz o vlasništvu ili ugovor o najmu/zakupu ili slično) kako bi dobili osobni dokument. To predstavlja ozbiljnu prepreku za beskućnike, i može se pretpostaviti da većina beskućnika nisu mogli dobiti osobne isprave od 2015. godine. To dodatno pogoršava njihov položaj, jer osobama bez lične isprave Centar za socijalni rad ne može pomoći. Nadalje, ovo otežava pristup zdravstvenoj zaštiti - osoba koja nema ličnu kartu i zdravstvenu knjižicu (koja se ne može dobiti bez ličnog dokumenta) najvjerojatnije neće biti primljena u zdravstvenu ustanovu.

I posljednje, ali ne najmanje bitno, problem stanovanja pogoršava nedostatak podataka koji bi omogućili mjerenje i praćenje potreba stambenog zbrinjavanja Roma u zemlji i koji bi također omogućili politički odgovor temeljen na dokazima u ovom području. **Da bi razvili učinkovitu strategiju za sprečavanje beskućništva, entiteti bi trebali imati na raspolaganju mnogo više informacija nego što je to trenutno dostupno.**

Do sada je izgradnja i obnova romskih stambenih zgrada izvršena korištenjem sredstava iz Ministarstvo za ljudska prava i izbjeglice, IPA fondova i sredstava međunarodnih nevladinih organizacija. Uz podršku donatora, izgrađeni su stanovi za socijalno stanovanje u cijeloj zemlji, prvenstveno kao rješenje za ljude koji žive u kolektivnim centrima, ali uključuju i druge socijalno ugrožene kategorije. Na primjer, do kraja 2015. godine, Catholic Relief Services (CRS) i Hilfswerk Austria International (HWAi) izgradili su oko 360 stambenih jedinica koje su sada vlasništvo lokalnih zajednica. Povratnici i interno raseljene osobe čine 89,49 procenata, ostale socijalno ugrožene skupine 5,66 procenata i romska populacija 2,16 procenata svih korisnika socijalnog stanovanja.⁸

⁸ Hilfswerk Austria International 2015, str. 54.

Općine, gradovi, kantoni, entiteti, Brčko distrikt, domaće i strane nevladine organizacije te vladine institucije i donatori imaju pravo sudjelovati u javnom konkursu za izgradnju i obnovu romskih stambenih jedinica po načelu sufinansiranja. *Do danas, Bosna i Hercegovina je izgradila gotovo 1.000 stambenih jedinica za Rome u skoro 35 općina.*

Nedostaci ovog pristupa ogledaju se ponajprije u koncentraciji posebno ranjivih društvenih skupina na jednom mjestu, što može dovesti do porasta stigme i siromaštva. Uspješna integracija je nemoguća bez dugoročne održivosti koja se ogleda u dodatnoj podršci u zapošljavanju, zdravlju i socijalnim uslugama.

Iz analize postojećih stambenih praksi vidljivo je da su to *ad hoc* rješenja usmjerena prvenstveno na rješavanje hitnih stambenih potreba nekih izuzetno ranjivih socijalnih skupina korisnika na terenu. Samo u tom kontekstu treba uzeti u obzir postojeću praksu. Sve postojeće prakse rezultat su kompromisa između različitih faktora: uočene hitne potrebe, politički prioriteta u kontekstu Sporazuma o stabilizaciji i pridruživanju Bosne i Hercegovine na putu pridruživanja EU, reintegracija i obnova, zahtjevi donatora i pojedinačnih programa putem kojih je finansirana izgradnja ovih stambenih jedinica.

Prema analizi Ministarstva za ljudska prava i izbjeglice Bosne i Hercegovine, između 50 i 70 procenata Roma u Bosni i Hercegovini živi u neadekvatnom smještaju. Prema istoj analizi, za zbrinjavanje romske populacije potrebno je izgraditi između 4.500 i 6.000 stambenih jedinica.⁹ S obzirom na raspoloživost sredstava, dinamiku izgradnje i procjenu potreba za novim stambenim jedinicama, može se zaključiti da će gradnja trajati 45-60 godina kako bi se pokrile sve potrebe trenutne romske populacije.

Skupština Zeničko-dobojskog kantona donijela je Odluku o legalizaciji bespravno izgrađenih objekata na području ovog kantona. U Bosni i Hercegovini postoje različite vrste romskih naselja koje bi mogle imati koristi od ove odluke. Naselja koja su okarakterizirana kao neuslovna za gradnju, život i stanovanje neće biti obuhvaćena ovom Odlukom, ali ona koja zadovoljavaju minimalne zahtjeve i građevinske standarde trebala bi biti legalizirana bez problema. Ova intervencija nije namijenjena isključivo Romima, ali može im biti od koristi.

Ne može postojati sistemski razvoj socijalnog stanovanja bez jasno utvrđenih elemenata politike stambenog zbrinjavanja, zajedno sa ciljevima, prioritetima, institucijama odgovornim za provedbu, kao i politikom i raspoloživim resursima. Socijalno stanovanje sastavni je dio politike stambenog zbrinjavanja svih zemalja i ne postoji nijedna država u Evropi koja je uspjela razviti funkcionalni sistem socijalnog stanovanja, a da prethodno nije utvrdila strateške ciljeve i prioritete svoje stambene politike. Čak je i Evropska komisija u svojoj analizi Strategije za provedbu Aneksa

7. Dejtonskog mirovnog sporazuma jasno navela da očekuje od Bosne i Hercegovine da usvoji adekvatnu politiku stambenog zbrinjavanja koja će uključivati pravo pristupa socijalnom stanovanju za sve socijalne grupe ne diskriminirajući bilo koga. S obzirom na ustavnu uspostavu u Bosni i Hercegovini, vrlo je malo vjerovatno da će se jedinstvena politika stambenog zbrinjavanja moći identificirati samo na državnoj razini. Stoga bi bilo idealno donijeti okvirni dokument na državnoj razini kako bi se identificirala osnovna načela politike stambenog zbrinjavanja u Bosni i Hercegovini i potvrdila globalna načela i standardi za sektor stambene politike, kako je utvrđeno u različitim međunarodnim dokumentima, odnosno preporukama EU i UN-ovim programom za naselja ljudi (HABITAT). Istovremeno, strateški i operativni ciljevi politike stambenog zbrinjavanja i sistema socijalnog stanovanja mogu se prepoznati putem entitetskih politika stambenog zbrinjavanja.

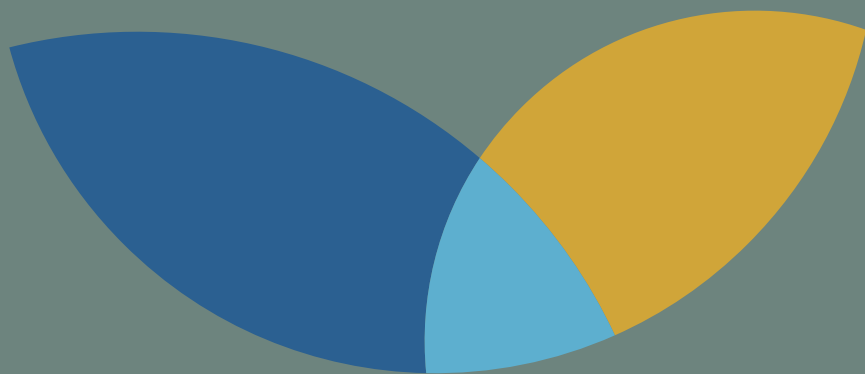
Preporuke:

- ✳ Usvajanje okvirnog dokumenta na državnoj razini kako bi se identificirala osnovna načela politike stambenog zbrinjavanja u Bosni i Hercegovini i potvrdila globalna načela i standardi za sektor stambene politike.
- ✳ Osnivanje entitetskih agencija za stambeno zbrinjavanje (Zakonom o socijalnom stanovanju predviđeno je osnivanje ovih agencija) koje bi bile odgovorne za utvrđivanje i provedbu politika stambenog zbrinjavanja entiteta i razvoj višegodišnjih i godišnjih stambenih programa za različite društvene grupe, te socijalno stanovanje.
- ✳ Uspostava modela vaučera za subvencioniranje stanovanja kojim bi korisnici mjesečno primali određeni iznos novca, što bi im omogućilo najam stana, bez obzira radi li se o najmu stana od privatnog lica ili socijalnom stanovanju.
- ✳ Izgradnja modela socijalnog stanovanja, prvenstveno na temelju finansiranja iz zajmova i privatnih izvora, kroz razvoj različitih programa javno-privatnog partnerstva.
- ✳ Osiguranje finansijskih sredstava u državnom budžetu za neovisno stručno mišljenje o tehničkom prijemu i ovjeri izgrađenih stambenih jedinica.
- ✳ Izmijeniti postojeći Zakon o socijalnom stanovanju u Republici Srpskoj, članak 4. i dopuniti ga Romima kao posebnom ranjivom skupinom čija materijalna, socijalna, psihološka ili druga situacija zahtijeva pomoć u zajednici zbog njihovog nepovoljnijeg položaja u odnosu na ostale kategorije stanovništva.

⁹ Ministarstvo za ljudska prava i izbjeglice, "Analiza evidentiranja romskih potreba", Sarajevo, 2011.

ZAKLJUČAK

Za postizanje ciljeva iz Akcionog plana za rješavanje problema romskog stanovništva potreban je veći stupanj koordinacije između različitih sektora. **Specifične mjere nabrojane u akcionom planu moraju postati dio općih politika na svim razinama vlasti. Čini se da bi Romi imali znatno veću korist od dobro prilagođenih, međusobno povezanih javnih politika u sva četiri sektora, nego od mjera koje imaju za cilj samo probleme romske populacije koji se finansiraju sve manje i manje.**

Sve razine vlasti moraju početi razmatrati razvoj javnih politika i mjera koje bi se finansirale s ciljem uključivanja socijalno marginaliziranih skupina koje bi sigurno obuhvatile brojne Rome koji su u takvom položaju, a takve bi se mjere mogle naći u javnim politikama koje se bave s pitanjima kao što su obrazovanje, zapošljavanje, socijalno stanovanje i druga važna područja. **Stoga bi njihov cilj bio sveobuhvatan i uključivao bi različite kategorije stanovništva u slučaju potrebe.**

Vrlo je vjerojatno da će dobro prilagođene opće politike osjetljive na određena horizontalna pitanja (položaj etničkih manjina, socijalno marginalizirani, djeca, žene, siromašni, diskriminacija itd.) imati više šansi da budu praćene snažnim zakonodavnim mjerama, programima i odgovornim budžetiranjem, uz institucionalno jačanje i stvaranje kvalitetnih programa/projekata koji mogu privući sredstva iz različitih izvora. I dok se takav pristup, barem teoretski, čini mnogo boljim i garantira sistemski rješenja koja bi bila od koristi Romima, kao i ostalim građanima, u stvarnosti je problem prakse sporog, fragmentiranog i neučinkovitog usvajanja i provođenja javnih politika te je pitanje što u međuvremenu učiniti dok se ne usvoje kvalitetni dokumenti javnih politika i dok se ne krene u njihovu provedbu.

Analize glavnih politika pokazuju da je Bosna i Hercegovina u svom pristupu problemima Roma koristila uglavnom ciljane mjere koje su usmjerene isključivo na romsko stanovništvo. Ovaj pristup kao u slučaju Bosne i Hercegovine dovodi do daljnje segregacije i ima ograničen utjecaj.

Romsko stanovništvo nema učinkovit pristup redovnim uslugama, niti su te usluge razvijene na fleksibilan način i u dovoljnoj mjeri prilagođene potrebama Roma. **Analizirane politike i programi nemaju mjere i pristupe prilagođene specifičnim situacijama i područjima djelovanja. Glavne politike nisu prilagođene potrebama Roma, što ih vodi do daljnjih ograničenja u pristupu glavnim uslugama.**

Politike u svom sadržaju su izričite i ekskluzivne u ciljanju Roma i uklanjaju ih od inicijativa politike uključivanja. Ovaj pristup razdvaja intervencije usmjerene na Rome od širih političkih inicijativa. Glavne politike i programi nisu prilagođeni raznolikostima potreba svojih korisnika, uključujući Rome, uzimajući u obzir njihove karakteristike i uspostavljajući mehanizme koji će im olakšati pristup i učinkovitu upotrebu.

Trenutno nema dovoljno dokaza o ozbiljnim i promišljenim naporima u usmjeravanju potreba Roma u vladine institucije i politike. Istodobno, jedan broj javnih politika je istekao, dok novih nema. Stoga je važno raditi na izgradnji kapaciteta entitetskih i kantonalnih nivoa vlasti kako bi se razvilo načelo usmjeravanja na različitim nivoima kreiranja politika.

Primjer programa integriranja koji nije inkluzivan za Rome povezan je sa zapošljavanjem i samozapošljavanjem. Ovaj program nema integrirane vodiče za zapošljivost, individualiziranu podršku, savjetovanje, usmjeravanje, pristup općem i strukovnom osposobljavanju fokusiranim na razvoj vještina i znanja. Dodjela sredstava ukazuje i na stupanj utjecaja mjere i ostaje samo formalno obećanje na papiru.

Nivo uključenosti Roma još je daleko da bi se mogao smatrati prihvatljivim. Neophodne politike, alati i strukture povezane sa uključivanjem Roma nisu uspostavljene u cijeloj zemlji, stvarna provedba još uvijek je u početnoj fazi bez da je integrirana u opće političke inicijative.

Javne usluge relevantne za Rome (tj. izdavanje dokumenata, legalizacija ilegalnih naselja, registracija, zapošljavanje, bolji pristup zdravstvenoj zaštiti i obrazovanju, informacijskim uslugama itd.) još uvijek su vrlo ograničene i nemaju perspektivu Roma, što bi osiguralo njihovu bolju dostupnost i smanjilo ograničenja uzrokovana diskriminacijom. Neka iskustva, međutim, stvorena su u lokalnim samoupravama u oblasti stanovanja, pristupa zdravstvu, i trebala bi biti proširena na ostale lokalitete diljem zemlje. Ove pilot napore treba pojačati proaktivnim, vjerodostojnim i usklađenim javnim akcijama i komunikacijom s Romima, koju vodi Ministarstvo za ljudska prava i izbjeglice i uključivanjem nadležnih vladinih institucija.

Programi integriranja za zapošljavanje mladih, samozapošljavanje i socijalno poduzetništvo ne uzimaju u obzir specifične potrebe mladih Roma, kao ni rodnu i starosnu perspektivu. Postojeći programi ne bave se faktorima koji mladim Romima onemogućavaju pristup informacijama i mogućnostima potpore za zapošljavanje zbog nepismenosti, izolacije i/ili diskriminacije. Dobre prakse se vrlo rijetko prate, dokumentiraju i komuniciraju relevantnim uključenim stranama.

Strukovno obrazovanje i osposobljavanje (SOO) treba prilagoditi potrebama mladih Roma. Lokalne zajednice i lokalno civilno društvo trebali bi biti dio savjetodavnog postupka za stvaranje programa strukovnog obrazovanja i osposobljavanja i koordinaciju pružanja usluga mladim Romima. Naglasak bi trebao biti stavljen na usklađivanje tečajeva osposobljavanja sa potrebama, uvjetima i planovima lokalnog zapošljavanja i samozapošljavanja.

Poslodavci bi trebali biti uključeni u dijalog o zapošljivosti mladih Roma. Oni bi trebali biti dio inicijativa za osposobljavanje za pristup informacijama, karijerno usmjeravanje, stjecanje relevantnih vještina i osmišljavanje lokalnih projekata zapošljavanja mladih. Dualno obrazovanje treba razviti s izravnim učešćem poslodavaca kao alternativu niskom strukovnom obrazovanju i osposobljavanju (SOO). Da bi se podržao razvoj i provedba politika strukovnog obrazovanja i osposobljavanja jasnim definiranjem osnovnih vještina koje mlade Rome čine zapošljivim, potrebno je osnovati radne skupine sastavljene od predstavnika vladinih agencija, obrazovnih institucija, ustanova za osposobljavanje radi zadovoljavanja potreba poslodavaca i preduzeća.

Sve zainteresirane strane moraju pokazati veću razinu predanosti kako bi školovanje romskih učenika bilo što uspješnije. Ovo zahtjeva **pregled trenutačnih programa podrške poput obrazovnih ustanova za odrasle, strukovnog obrazovanja i osposobljavanja, multidisciplinarnih timova, programa savjetovanja i informiranja, te programa podrške za cijele porodice.**

Sve relevantne zainteresirane strane trebaju pokazati više predanosti politikama i strategijama za provedbu mjera kvalitete za rješavanje sve većeg broja mladih nezaposlenih Roma ili u obrazovanju ili osposobljavanju. Postoji hitna potreba za definiranjem nacionalnih politika i prepoznavanjem strateških intervencija u okviru nacionalnih strategija/akcionih planova za inkluziju Roma.

Glavne mjere su učinkovite samo ako su dostupne Romima. Iako su glavne mjere nominalno dostupne, u stvarnosti se Romi mogu suočiti s različitim preprekama. Te prepreke ograničavaju Rome u: (i) pristupu različitim glavnim uslugama; i (ii) mogućnosti da u potpunosti ostvare svoja prava sadržana u Povelji o osnovnim pravima. Stoga je postojanje izričitih zaštitnih mjera za kompenzaciju učinka nedostataka, važno za djelovanje glavnih mjera i za Rome.

REFERENCE

1. Okvirni zakon o predškolskom odgoju i obrazovanju u Bosni i Hercegovini ("Službeni glasnik BiH", br. 88/07)
2. Okvirni zakon o osnovnom i srednjem obrazovanju u Bosni i Hercegovini
3. Okvirni zakon o srednjem stručnom obrazovanju i obuci u Bosni i Hercegovini ("Službeni glasnik BiH", br. 63/08)
4. Okvirni zakon o visokom obrazovanju u Bosni i Hercegovini ("Službeni glasnik BiH", br. 59/07, 59/09)
5. Zakon o Agenciji za predškolsko, osnovno i srednje obrazovanje ("Službeni glasnik BiH", br. 88/07)
6. Priorities for 2016 – 2026 Higher Education Development in BiH
7. Osnove kvalifikacijskog okvira u Bosni i Hercegovini
8. Akcioni plan za razvoj i implementaciju kvalifikacijskog okvira u Bosni i Hercegovini za period 2014-2020.
9. Strateška platforma za razvoj obrazovanja odraslih u kontekstu cjeloživotnog učenja u Bosni i Hercegovini za period 2014-2020.
10. Principi i standardi u oblasti obrazovanja odraslih u Bosni i Hercegovini
11. Platforma za razvoj predškolskog odgoja u Bosni i Hercegovini za razdoblje 2017-2022.
12. Brief assessment of government and international community interventions intended to enhance the quality of basic education in Bosnia and Herzegovina since 2016 by United States Agency for International Development in Bosnia and Herzegovina (USAID/BiH) commissioned the Monitoring and Evaluation Support Activity (MEASURE-BiH); Sarajevo 2018.
13. Akcioni Plan Općine Centar Sarajevo za Rješavanje problema Roma u oblastima zapošljavanja, stambenog zbrinjavanja, obrazovanja i zdravstvene zaštite 2017-2020. godine
14. Izvještaj o realizaciji preporuka ombudsmena Bosne i Hercegovine iz Specijalnog izvještaja o položaju Roma u Bosni i Hercegovini; Institucija ombudsmena za ljudska prava Bosne i Hercegovine; 2013
15. Commission Staff Working Document Economic Reform Programme of Bosnia and Herzegovina (2019-2021) Commission Assessment
16. Action Plan of Bosnia and Herzegovina for Addressing Roma Issues in the Fields of Employment, Housing and Health Care 2017 – 2020
17. Zdravstvena zaštita djece u Bosni i Hercegovini; februar, 2019. Besima Borić
18. "The Review of Employment Policies in Bosnia and Herzegovina in 2018" The Labour and Employment Agency of Bosnia and Herzegovina, the Federation of Bosnia and Herzegovina Employment Service, the Republika Srpska Employment Service and the Employment Service of the Brčko District of Bosnia and Herzegovina.

19. Javni poziv za učešće u Programu sufinansiranja zapošljavanja Roma u 2019. godini
20. Javni poziv za dostavu prijave za učešće u dijelu aktivnosti na realizaciji projekta “Podizanje svijesti iz oblasti zaštite zdravlja romske populacije”
21. Položaj romske djece i porodica u Bosni i Hercegovini, UNICEF, Sarajevo 2013.
22. An Implementation analysis of state programme for solving Roma problems: how to move on? Kali Sara; Sarajevo, September 2016
23. REFORMA OBRAZOVANJA U BOSNI I HERCEGOVINI KROZ PRIZMU INKLUZIJE ROMSKE MANJINE; Analiza javnih politika i Prijedlog novog akcionog plana za nadležne institucije, Mirjana Jančić Doyle, Sarajevo, januar 2018.
24. Zajednički program i budžetski okvir Ujedinjenih nacija za Bosnu i Hercegovinu
25. 2015-2019: Okvir razvojne pomoći Ujedinjenih nacija; Sarajevo, 2015.
26. Godišnji izvještaj o Bosni i Hercegovini za 2018. godinu
27. Strategija Bosne i Hercegovine za rješavanje problema Roma
28. Specijalni izvještaj o položaju Roma u Bosni i Hercegovini
29. Informacija o uključenosti djece romske nacionalnosti u predškolsko i osnovno obrazovanje i odgoj u Federaciji Bosne i Hercegovine; Mostar, juni 2018. godine
30. Dobrovoljni nacionalni izveštaj o primeni Agende Ujedinjenih nacija o održivom razvoju do 2030. godine, april 2019. godine
31. Potencijali za zapošljavanje Roma u regionu proširenja; Akcioni tim Saveta za regionalnu saradnju za integraciju Roma 2020. godine, Ruzveltova 61, 11 000 Beograd, Srbija

Roma Integration Action Team Office

Ruzveltova 61, 11000 Belgrade, Serbia
T: +381 (11) 4046 891 F: +381 (11) 4046 894

rcc.int/romaintegration2020

[RomaIntegration2020](https://www.facebook.com/RomaIntegration2020)

[RomaIntegration](https://twitter.com/RomaIntegration)

RegionalCooperationCouncil

Regional Cooperation Council Secretariat

Trg Bosne i Hercegovine 1/V
71000 Sarajevo, Bosnia and Herzegovina
T +387 33 561 700 F +387 33 561 701 E rcc@rcc.int

rcc.int

[RegionalCooperationCouncil](https://www.facebook.com/RegionalCooperationCouncil)

[rcc.int](https://twitter.com/rcc.int)

[RCCSec](https://www.youtube.com/RCCSec)

[RegionalCooperationCouncil](https://www.linkedin.com/company/RegionalCooperationCouncil)

Co-funded by
the European Union

**OPEN SOCIETY
FOUNDATIONS**